

ગાંધીવ પ્રાલોચનમાલા-પૃષ્ઠ ૧૬૦.

ટોલસ્ટોય
ની
૫૨ વાર્તાઓ.

- ૧ શિવદયાળની શોધ
- ૨ પ્રેમા પટેલનો લોભ
- ૩ જીવનદોરી

ગાંધીવ
સાહિત્ય મંદિર.

૧૮૦-કે.ગાંધીઃ
સુરત.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૧૫૦ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ટોલ-સીટીયલ ગ્રામીણિકો

વિષય ૬૩૪૨:૩

સ્વદેશી કાગળ)

ગાંડીવ ખાલોધાનખાલા-પુખ્ત ૧૬૦.

ટોલસ્ટોય
ની
ત્રણ વાર્તાઓ.

- ૧ શિવદયાળની શોધ
- ૨ પ્રેમ પટેલનો લોભ
- ૩ જીવનદોરી

ગાંડીવ
સાહિત્ય મંદિર.

૧૮૦-કેળાંપીઠ
સુરત.

વિદ્યાર્થીઓનું ચારિત્ર્ય ધડનાર

નીતિધર્મ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
૧૯૫૫-૫૬
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

આવૃત્તિ બીજી

૦-૪-૦

પ્રત ૧૦૦૦

ગાંધીવ મુદ્રણાલય, કેળાંપીઠ સુરતમાં છાપીને

ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર માટે ત્યાંથીજ નટવર

લાલ મૂળચંદ વીમાવાળાએ પ્રગટ

કરી, બાન્યુઆરી ૧૯૨૪.

બાળાઓ માટે

રાષ્ટ્રીય ગરબાવળિ

૦-૪-૦

વાંચક પ્રત્યે.

સૃષ્ટિનાં સનાતન સત્યોને વાર્તામાં ગૂંથીને પ્રગટ કરી માનવી હૃદય પર તેની સચોટ છાપ પાડવાની કળા એને-ટોલ્સ્ટોયને જેવી હસ્તગત હતી તેવી જૂજનેજ હશે.

અને વાર્તાયે કેવી ?-નવલકથાકારો અનેક પાકે છે, ટૂંકી વાર્તાઓના રચનારાઓનો પણ દુનિયામાં ટોટો નથી. પરન્તુ નાનામાં નાનાં બાળકથી માંડીને વૃદ્ધમાં વૃદ્ધ હૃદયમાં પણ જે આનંદનો ઘણકારો જગાવી શકે, પ્રભુની અકળ લીલાનું ભાન વાંકયે વાંકયે કરાવી શકે અને રસની જમાવટ પણ અદ્ભુત મિલાવી શકે એવી કળા ટોલ્સ્ટોયનીજ. જરાયે અજાણ જેવું નથી કે ટોલ્સ્ટોયનું સાહિત્ય દુનિયાનાં અમર સાહિત્ય,—પંચતંત્ર, હિતોપદેશ, ઇસપકથા વિગેરેની સાથે એક હરોળમાં ચિરકાળ ઉભું રહે.

ટોલ્સ્ટોયની આ વાતો પહેલવહેલાં ગાંધીજીની દેખરેખ અને સંભાળ હેઠળ દક્ષિણ આફ્રિકાના તેમના પત્ર ઇન્ડિયન ઓપિનિયનમાં છપાઈ હતી. ત્યાર બાદ

અત્રે અમારા તરફથી શિવદયાળની શોધ અને ઇજ્ઞા-
 મનો ઉદ્ધારક નામના બે પુસ્તકોમાં તેમનો સમા-
 વેશ કરવામાં આવ્યો હતો. એ બંને પુસ્તકો તદ્દન
 ખલાસ થઈ જવાથી આ ત્રણ વાર્તાઓને એક પુસ્ત-
 કના આકારમાં પ્રગટ કરી છે.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર તરફથી નવયુગની
 ભાવનાને પોષે, અને ભાવી ગુજરાતનાં ચારિત્ર્યને ઘડે
 એવા જે બાળસાહિત્યને પ્રકટાવવાના અભિલાષ છે,
 તેનું આ પુસ્તકથી મંડાણ થાય છે.

૧૬-૧-૨૪

નટવર વીમાવાળા.

ગાંડીવ આલોચન માલા.

પુણ્ય ખીણ.

રામકૃષ્ણ બાબાની વાર્તા.

ખાલકોની કાલીચેલી શૈલીમાં.

ટોલસ્ટોય ની ત્રણ વાર્તાઓ.

શિવદયાળની શોધ

અથવા

સત્ય વિના બીજું કશું નથી.

(૧)

“આ સંસારમાં સત્યથી બીજો કોઈ ધર્મ નથી. જેઓ લાલ-ચોને વશ થઈ સત્ય ચૂકે છે તેઓ કદી સુખી હોતા નથી. દુનિયાની નજરે તેઓ અનેક પ્રકારની મોજ માણતા જણાય છે, પણ અંદરથી તો તેમનું દુઃખ તેઓજ જાણે છે. વળી દુનિયાની મોજમજા તો ચાર દિનની ચાંદનીની જેમ નાશ પામી જાય છે. સારે તેમનાં

(૨)

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત

દુઃખનો પાર રહેતો નથી. લાખો માણસ અસત્ય માર્ગે ચાલીને દુઃખી થાય છે તો પણ કોઈકજ સત્ય રસ્તે ચાલવાની હોંસ કરે છે. જે સત્ય રસ્તો પકડે છે તે સુખી છે. એવા સત્યવાનના દર્શન થવા એ પણ ચર્યા નસીબની નિશાની છે.”

“આપા મને એવા સત્યવાનનાં દર્શન ન થાય?” શિવદયાળે પોતાના પિતા શાંતિદાસને પૂછ્યું.

શાંતિદાસ રોજ સાંજે પોતાના પુત્રને ધર્મની આપતો સમજાવતા, અને તેનું વર્તન તેમાં જરોબર રહે એ આપત પૂરતું ધ્યાન આપતા. દીકરાના સવાલથી ખુશી થઈને તેણે જવાબ આપ્યો કે— “થઈ શકે દીકરા! ભાગ્યમાં હોય તો.”

“પણ એ ક્યાં મળે, આપા?” દીકરે ફરી પ્રશ્ન પૂછ્યો.

“દીકરા! હું એથી અગ્નણ છું, મારા નસીબમાં એવા મહાત્માના દર્શનનો લાભ નથી લખાયો. પ્રભુ તને એવો લાભ આપો એમ ઇચ્છું છું.” આપે ગંભીરપણે જવાબ આપ્યો.

“આપા, મને રમ્મ આપો. મારે સત્યવાનના દર્શન કરવા છે. મારે એમની શોધ કરવી છે.”

આપે દીકરાની ઇચ્છા દાખી ન દેતાં રમ્મ દીધી તે શિવદયાળ સત્યવાનની શોધમાં નીકળી પડ્યો.

(૨)

સત્યવાનના દર્શનની આતુર ઇચ્છામાં શિવદયાળ રાજમાર્ગે ને જંગલમાં ભ્રમવા લાગ્યો. તેનું ચિત્ત સત્યવાનના વિચારમાં એવું તો પરોવાઈ ગયું હતું કે તેને ભૂખ તરસનું ભાન રહ્યું નહિ. આવી સ્થિતિમાં ફરતાં ફરતાં એક દિવસ બપોરે તેને એક માણસ મળ્યો.

તેણે ઉભા રહીને શિવદયાળને પૂછ્યું:—“બચ્ચા, ક્યાં જાય છે?”

શિવદયાળે ઉભા રહીને જવાબ આપ્યો, “સત્યવાનની શોધમાં

બહુ છે. મારી બાપાએ કહ્યું છે કે જે ભાગ્યશાળી હોય તેનેજ સત્યવાનના દર્શન થાય. હું એનું ટેકાણું જાણતો નથી, તેથી તેની શોધમાં નીકળ્યો છું.”

તે શખ્સ બોલ્યો, “બચ્ચા, હુંજ તે સત્યવાન છું.”

શિવદયાળ બહુજ આનંદમાં આવી ગયો. તે બોલ્યો, “મહાત્મા! આપ કદા બાળ્યે પધારો છો? જે અમારી તરફ હોય તો મારે ઘેર પધારો. પણ જે આપને ઘેર પધારતા હો તો મને સાથે લઇ જાઓ.”

સત્યવાને કહ્યું, “હમણાં મારે કામ છે. કાલે સવારે તું મારે ઘેર આવજો. પૂર્વ દિશામાં સીધો ચાલ્યા કરીશ એટલે એક જંગલમાં તું પહોંચીશ. ત્યાં એક સાફ જગ્યામાં આરામ લઇ જે બનાવ બને તે જોજો. એ જોઇ જરા આગળ ચાલીશ કે તું એક વાડીની પાસે આવીશ. તેમાં સોનાના છાપરાવાળું ઘર છે તે માંડ છે. ત્યાં દરવાજો હું તને મળીશ.” એટલું કહી સત્યવાન તે છોકરાની નજરથી અદૃશ્ય થઇ ગયા.

(૩)

શિવદયાળે, દેખાડેલે રસ્તે ચાલવા માંડ્યું. ચાલતાં ચાલતાં તે જંગલમાં આવ્યો. ત્યાં એક મોટું વડનું ઝાડ જોયું. તેની એક ડાળીને એક દોરડું બાંધ્યું હતું. દોરડાને છેડે એક લાકડાનો ધોકો બાંધ્યો હતો. લટકતા ધોકા નીચે એક મધનું ઠામ રાખેલ હતું. તેનો હેતુ એવો હતો કે રીંછ વગેરે તે ધોકાને ખસેડ્યા વિના મધને અડી ન શકે. ને ધોકો ખસેડે તો તે પાછો મધમાં આવતાં તે ખસેડનારનેજ ધગ કરે.

છોકરો વિચાર કરતો ઉભો છે તેવામાં જંગલમાં એક કડાકો થયો, અને કેટલાંક રીંછો આવતાં તેણે દીઠાં. તેમાંથી એક રીંછણ

સીધી મધના ઠામ ભણી ગઇ અને તેણે પોતાનાં નાક વતી ધક્કો મારી ધોડો ખસેડ્યો. એટલે તેના ત્રણ બચ્ચાં જે તેની વાંસે વાંસે જતાં હતાં તેઓએ મધ ઉપર તલપ મારી. તેટલામાં પેલો ધોડો પાછો આવ્યો, અને તેમના માથા પર પડ્યો. તેથી તેઓ ચીસ પાડી ભાગી ગયાં.

રીંછણે ખીજાને ધોડાને ફરી જોરથી ફેંક્યો. ધોડો બહુ ઉંચે ઉછળ્યો. બચ્ચાં મધ પાસે ગયાં. ઉંચે ઉછળેલો ધોડો જોરથી રીંછોના માથા ઉપર પડ્યો. તેમાંનું એક બચ્ચું તુરતજ મરી ગયું. રીંછણે વધુ ખીજા. ધોડાને પકડી વધુ જોરથી ઉંચે ઉછાળ્યો. ધોડો ડાળીથી પણ ઉંચે ચઢ્યો. હવે રીંછણે જાતે મધ તરફ ગઇ. ધોડો ઉંચે ચઢતો અટક્યો ને પાછો નીચે પડવા માંડ્યો. જેમ જેમ નીચે આવતો ગયો તેમ તેમ તેની ઝડપ વધવા માડી. અતે પરાપર રીંછણને માથે એવા જોરથી તે પડ્યો કે રીંછણે પણ મરી ગઇ. તેનાં બચ્ચાં તેને મૂકીને ભાગી ગયાં.

શિવદયાળ અજબ થતો થતો આગળ ચાલ્યો. તે વાડી અને સોનાના છાપરાવાળા ધર પાસે આવી પહોંચ્યો. દરવાજામાંજ સત્યવાનને તેણે દીઠા. તેમણે શિવદયાળને આવકાર દઇ વાડીમાં લીધો. વાડીની રચના અને ભપકો તેણે સ્વપ્નામાં પણ દીઠા ન હતા. સત્યવાન તેને મહેલમાં લઇ ગયા. તેમાંના ઓરડાઓ જોતો જન્ય અને જાણે ભૂલતો જન્ય એવું લાગ્યું. એમ કરતાં તેઓ એક બંધ ઓરડા પાસે આવ્યા.

સત્યવાને કહ્યું, “આ દરવાજો જોયો? એને તાળું નથી, માત્ર એક સીલ છે, ઉઘાડવો હોય તો તુરતજ ઉઘડી શકે એમ છે. પણ હું તને તે ઉઘાડવાની ના પાડું છું. આ મહેલમાં રહીને જ્યાં ફરવું હોય ત્યાં ફરજો. માત્ર એક હુકમ પાળજો. આ બારણું ઉઘાડીશ નહિ, પણ જો ઉઘાડે તો જંગલમાં જોયું છે તે યાદ કરજો.”

એટલું કહી સત્યવાન અદૃશ્ય થઈ ગયા.

શિવદયાળ એકસો રહેવા માંડ્યો. તેને ત્યાં ૩૦ વર્ષ થઈ ગયાં. પણ તેને તો તે ત્રણ કલાક જેવાંજ લાગ્યાં. આ મુદત ખલાસ થયે એક દિવસ તે સીલવાળા દરવાજા પાસે ફરતો હતો, ત્યારે તેને વિચાર થયો કે “સત્યવાને મને આ ઓરડામાં જવાની મનાઈ શા માટે કરી હશે? હું તો અંદર જઈશ અને તેમાં શું છે તે જોઈશ.”

ખાણાંને ધક્કો દઈ તેણે સીલ તોડ્યું. અને અંદર દાખલ થયો. એ ઓરડો સહુથી સુંદર હતો. અને તેની વચ્ચે સોનાની રાજગાદી હતી.

તે રાજગાદી પર ચઢી બેઠો. રાજગાદી સામે રાજદંડ પડેલ દીડો, તે પણ તેણે હાથમાં ઝાલ્યો. જેવો તેણે રાજદંડ ઝાલ્યો કે તુરતજ ઓરડાની ચારે બીતો નીચે પડી ગઈ. જેથી આખી દુનિયા અને તેમાં માણસો શું કરે છે તે એને દેખાવા માંડ્યું.

“મારે ઘેર બધા કેમ છે? અને દાણાનો પાક કેવો છે કે હું જોઈ શકીશ” એવો તેને વિચાર આવ્યો. જેવી તેણે પોતાના ખેતર ભણી નગર કરી કે તેને પાક સારો જણાયો. એક ખેડુતને તેમાં થઈને ગાડું હાંકતો તેણે દીડો. પહેલાં તો તે તેને પોતાના આપનુંજ ગાડું લાગ્યું. પણ બરોબર તપાસતાં તે તો કોઈ ચોર જણાયો.

આથી શિવદયાળ ગુસ્સે થઈ બોલી ઉઠ્યો:—“બાપા, બાપા, ખેતરમાં દાણાની ચોરી થાય છે!” આપ જાગી ઉઠ્યો, “અરે, મને સ્વપ્ન આવ્યું કે ખેતરમાં દાણાની ચોરી થાય છે. ચાલ જઈને જોઈ.” એમ વિચારીને થોડે બેસી ખેતર ભણી ગયો. ત્યાં ચોરને દેખી તુરતજ પોડાશીઓને બેગા કરી તેને પકડ્યો, અને સહુએ તેને ખૂબ માર મારી કેદખાનામાં નંખાવ્યો.

હવે શિવદયાળે પોતાના ઘર ભણી નગર કરી, તો ત્યાં પોતાની માને સૂતેલી દીડી. એક ચોરે ઘરમાં પેસી પેટી બાંધવા માંડી. તેની

(૬)

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત

મા જાગી ઉઠી, અને ચીસો પાડવા માંડી. જેથી ચોર એક કુહાડી લઈ તેને મારવા દોડ્યો. શિવદયાળથી આ દેખી ન શકાયું. તેથી તેણે પેલા ચોર ઉપર રાજદંડનો પ્રહાર કરી તેને તુરતજ મારી નાંખ્યો.

(૪)

શિવદયાળે જેવો તે ચોરને મારી નાંખ્યો કે તુરતજ ચારે બાજુ થી દિવાલો અસલની જેમ બંધાઈ ગઈ. દરવાજે ઉઘડી ગયો અને સત્યવાન તેમાં દાખલ થયા. તેણે શિવદયાળનો હાથ જાલીને ગાદી ઉપરથી તેને ઉતારી મૂકી કહ્યું, કે “તેં મારો હુકમ માન્યો નહિ. દરવાજે ઉઘાડ્યો એ તેં એક પાપ કર્યું. મારી રાજગાદી પર ચઢી મારો રાજદંડ જાડ્યો એ બીજું પાપ. અને દુનિયાના પાપમાં વૃદ્ધિ કરી એ ત્રીજું પાપ. જો એક કલાક વધુ તું ત્યાં રહ્યો હોત તો અર્ધાં દુનિયાનો તું નાશ કરત.”

સત્યવાને શિવદયાળના કામનો ચિતાર દેવા ફરીથી તેને રાજગાદી પર બેસાડી તેના હાથમાં રાજદંડ આપ્યો. દિવાલો ફરીથી છૂટી પડી. અને આખી દુનિયાના દેખાનો પ્રત્યક્ષ થયા. હવે સત્યવાન બોલ્યા કે “જો, તેં તારા બાપની દશા કેવી કરી? પેલો ચોર જેલમાં વધુ બદ-માશી શીખ્યો. એણે તારા બાપના બે બળદ ચોર્યા, અને હવે ઘરને આગ લગાડે છે.”

શિવદયાળે પોતાનું ઘર બળતું દીઠું. ત્યાંથી નજર ફેરવી તેની મા તરફ જોયું, તો તે ગમગીનીમાં બોલી:-“અરે! ચોર મારે હાથે મુઝો તેના કરતાં એણે મને મારી નાંખી હત તો કેવું બહું થાત! હું કેટલા પાપમાંથી છૂટત!”

સત્યવાને શિવદયાળને કહ્યું:-“આ તારી માની દશા તેં કરી.”

હવે બે દારોગાએ પકડેલો એક ચોર તેમની નજરે પડ્યો. સત્યવાન તેને દેખાડી બોલ્યા, “આ માણસે નવ હત્યા કરી છે. પોતાનાં

પાપનો જવાબ એને દેવો પડત, પણ તેં તેને મારીને તેનાં પાપ તારે. માથે લીધાં છે. આ તારી પોતાની દશા તેં કરી. પેલી રીંછણે ઘોડો ઉછાળ્યો ને તેનાં બચ્ચાંને વાગ્યું. ફરી ઉછાળ્યો ને તેનું મોઢું બચ્ચું માર્યું ગયું. વળી જોરથી ઉછાળ્યો ને પોતે મરી ગઈ. તેં પણ એવુંજ કર્યું. હવે તને ૩૦ વર્ષની મુદત આપું છું, જેથી સંસારમાં જન્મને સારાં કામો કરી ધોઈ નાંખ. જો એ તારાથી નહિ અને તો ચોરની સજા તારે ખમવી પડશે.”

“ચોરનાં પાપો હું કેમ ધોઈ શકાશ ?” શિવદયાળે ચિંતાતુર ચહેરે પૂછ્યું.

સત્યવાને જવાબ દીધો, “તેં દુનિયામાં જેટલાં પાપો કર્યાં છે, તેટલું ભલું કરીશ ત્યારે તારાં અને ચોરનાં બંનેનાં પાપ માફ થશે.”

શિવદયાળે ફરીથી પૂછ્યું, કે “સંસારનાં પાપો કેમ ધોવાય ?”

સત્યવાને જવાબ દીધો કે “પૂર્વ દિશામાં તું ચાલવા માંડ. ત્યાં એક ખેતર આવશે, તેમાંના માણસોને તું જે જાણુતો હોય તે કહેજે. વળી આગળ જજે, ને જે જૂએ તે ધ્યાનમાં રાખજે. એથે દહાડે એક વન આવશે. તે વનમાં એક ભોંયડું છે. તેમાં એક ઘરડો માણસ રહે છે. તેને તારી કહાણી કહેજે. તે તને શિખામણુ દેશે. તેની શિખામણુ પ્રમાણુ બરોબર ચાલીશ એટલે તારાં અને ચોરનાં પાપ ધોવાઈ જશે.”

એમ કહી સત્યવાને શિવદયાળને વાડીની બહાર મૂકી દીધો.

(૫)

શિવદયાળ રસ્તે ચાલતાં ચાલતાં વિચાર કરે છે:—“દુનિયામાંથી પાપ કેમ જાય ? લોકો પાપીઓને જેલમાં નાંખે છે, દેશપાર કરે છે, ફાંસીએ ચઢાવે છે. આમ કરી પાપ દૂર કરવાનો યત્ન સહુ કરે છે. બીજાનાં પાપ લીધા વિના હું પાપ કેમ દૂર કરું ?”

આમ મુંઝતો મુંઝતો તે ચાલ્યો જાય છે પણ કાંઈ સુઝતું

(૮)

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત

નથી. એમ કરતાં તે એક ખેતર પાસે આવ્યો. તેમાં દાણો સારો પાક્યો હતો. વાદનારા દાણો કાપવાને આવ્યા હતા. તે ખેતરમાં એક અન્નાણી બાઇનું વાછરડું પેસી ગયું. બધા ખેડુઓ અહિંથી તહિં તેને દોડાવે; ધડીમાં તે બહાર આવે ને વળી માણુસોની ચીસાચીસ ને દોડા-દોડથી તે પાછું ખેતરમાં પેસી જાય.

તે બાઇ (વાછરડાની માલિક) રડતાં રડતાં બોલી:—“આ ખેડુઓ મારા વાછરડાને મારી નાંખશે.” શિવદયાળ બોલી ઉઠ્યો, “બાઇઓ, તમે બધા ટાઢા પડી ઉભા રહો; તો હમણું આ બાઇપોતાના વાછરડાને બોલાવી લેશે.” ખેડુતો તેની વાત માની એક બાળુએ ઉભા રહ્યા. એટલે પેલી બાઇએ વાછરડાને બોલાવી લીધું. શિવદયાળની આ શિખામણથી પેલા ખેડુઓ, તે ઓરત અને વાછરડું ત્રણે રાજ થયાં.

શિવદયાળ વળી ચાલતાં વિચારે છે:—“હવે સમગ્રનય છે કે પાપથી પાપ વધે. પાપને જેમ ઝાઝી સગ્ન કરીએ તેમ તે વધતું જાય. પાપે પાપનો નાશ એ વાત તો ખોટી. ત્યારે પાપનો નાશ કેમ થાય ? જે વાછરડે તે ઓરતનું કહેવું ન માન્યું હત તો તે કેમ બહાર નીકળત ? મને તો કંઈ સુઝતું નથી.”

(૬)

શિવદયાળ આમ વિચાર કરતો કરતો ચાલ્યો જાય છે. અંતે એક ગામડું આવ્યું ત્યાં આરામ લેવાનો વિચાર કર્યો. એક ઘરમાં રાતની રાત સૂવાની રજા માંગી. ઘરઘણીએ તેને પોતાના ઘરમાં સૂવાની સોય કરી દીધી.

શિવદયાળ બિછાનામાં પડ્યો પડ્યો જોયા કરે છે. ઘરઘણીએ ઘર લીંબીને સાફ કરેલું છે. હવે કેટલીક છખીઓ સાફ કરે છે. એક મેલા લૂગડાં વડે તે છખીના કાચ લૂછે છે. એક બાળૂથી લૂછે છે—કાચ અસલ જેવાજ મેલા દેખાય છે. મેલા લૂગડાના લીસોટા તેની

ઉપર પડી રહ્યા છે. ખીજી બાજુએથી તે લૂછે છે. કેટલાક ડાઘ જાય છે, પણ ખીજી નવા ડાઘ પડી રહે છે. વળી મેલું લૂગડું ઘસે છે. એક ડાઘ જાય છે તો બીજો પડી રહે છે.

શિવદયાળ આ જોયા કરતો હતો તે બોલી ઉઠ્યો. “ભાઈ, આ શું કરો છો?”

“જૂઓની ભાઈ, દિવાળીના દિવસ પાસે આવ્યા છે. આ છખીઓના કાચ સાફ કરું છું. પણ એક ડાઘ કાઢું છું ત્યાં બે ખીજી નવા પડે છે. હું તો થાક્યો, પણ આ છખીઓ સાફ થતી નથી.” ઘરઘણીએ જવાબ દીધો.

“આ લૂગડાંના કટકોને પહેલાં ધોઈને પછી છખીના કાચ ઘસશો તો હમણાં તે સાફ થઈ જશે” શિવદયાળે શિખામણુ દીધી.

ઘરઘણીએ તેમ કયું એટલે કાચ સાફ થઈ ગયા. મહેમાનની સલાહથી પોતાનું કામ થયું તેથી ઘરઘણી બહુ રાહ થયો અને તેનો પાડ માન્યો.

વળતી સવારે શિવદયાળે ઘરઘણીની રમ્મ લઈ ચાલવા માંડ્યું. ચાલતાં ચાલતાં એક જંગલમાં આવ્યો. ત્યાં કેટલાક મનુરો પૈંડાને ચઢાવવા સારૂ લોદાના પાટા વાળતા હતા. તે પાસે આવ્યો ત્યારે જોયું તો જણાયું કે પાટા વળતા નથી. વધારે નજીક આવતાં જણાયું કે જે ચક્રર ઉપર પાટા વાળતા હતા તે છૂટું હતું. તેથી પાટા વાળતી વખતે તે ખસી જતું હતું. શિવદયાળે આ જોઈ પૂછ્યું, ‘શું કરો છો, ભાઈ?’

તેમણે જવાબ આપ્યો, “અમે પાટા વાળીએ છીએ. બે વાર એને તપાવીને વાળવા માંડ્યા પણ એ તો વળતાજ નથી; ને અમે તો હવે થાકી ગયા.” શિવદયાળે સલાહ દીધી કે “ભાઈઓ, જે પહેલાં આ ચક્રરને એક બાજુએ મજબૂત કરશો તો તમારા પાટા તુરત વળી જશે.” એ પ્રમાણે કરવાથી કામ બરેબર ચાલવા માંડ્યું.

મનુરોએ શિવદયાળને રાતે પોતાનો મહેમાન કરીને રાખ્યો. બીજી સવારે પરાઈએ તેણે ફરી ચાલવા માંડ્યું.

એક દિવસ ને રાત ચાલતાં એક જંગલમાં કેટલાક ભરવાડો આરામ લેતા હતા, ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ભરવાડો દોરને ચરવા મૂકી અગ્નિ સળગાવતા હતા. તેમણે પ્રથમ સૂકી ડાંખળીઓ લઈને સળગાવી ને તે સળગી ન સળગી ત્યાં તો તેની ઉપર બીજાં લીલાં ભારે લાકડાં ખડકચાં. લાકડાની સળગેલી ડાંખળીઓ ખુઝાઈ ગઈ. ભરવાડોએ ફરી પ્રયત્ન કર્યો ત્યારે પણ દેવતા સળગીને ખુઝાઈ ગયો.

ત્યારે શિવદયાળ બોલી ઉઠ્યો, “ડાંખળીઓ સળગાવીને તુરતજ બડાં લાકડાં તેની ઉપર ન મૂકો. જ્યારે તે યરોબર સળગે પછી નાનાં લાકડાં નાખશે તો તુરતજ અગ્નિ ચાલૂ થશે.” ભરવાડોએ ખૂબ ડાંખળીઓ એકઠી કરી. તેમને યરોબર સળગવા દીધી. પછી લાકડાં નાંખ્યા. એટલે દેવતા સારી રીતે સળગવા માંડ્યો. શિવદયાળ ત્યાં થોડીવાર રોકાઈ આગળ ચાલવા લાગ્યો. ચાલતાં ચાલતાં વિચાર કરે છે. “આ મેં જોયું તેનો શું અર્થ હશે ?” પણ તેનાથી એનું રહસ્ય ન સમજી શકાયું.

(૭)

સાંજ સુધી ચાલ્યા કીધું ત્યારે વનમાં એક ભોંયરા પાસે આવી પહોંચ્યો. તેનો દરવાજો ડોકતાં “કોણ છે ?” કરી અવાજ આવ્યો.

“એક મહા પાપી, જે પારકાનું પાપ માથે લઈ લેવાથી હવે તેને ધોવા ઇચ્છે છે.” એવો શિવદયાળે નમ્રપણે જવાબ દીધો.

ભોંયરામાંથી મહાત્મા બહાર આવ્યા. અને પૂછ્યું, “બીજાનાં એવાં ક્યાં પાપ તું તારે માથે લઈને ફરે છે ?” શિવદયાળે બધી વાત કહી. સત્યવાનને મળ્યાની, રીંછણ અને તેનાં બચ્ચાંની, બંધ ઓરડાની રાજગાદીની, સત્યવાનની આનાની, રસ્તાના ખેડુની અને વાછરડું તેની

પાળનાર બાઈના સાથે ક્યું બહાર નીકળી આવ્યું તેની વાત કહી. અંતે તે બોલ્યો “દુનિયામાં પાપ દેલાતું નથી. ને વળી પાપ કેમ જાય એ વાત મારાથી સમજતી નથી. મને આપ શીખવો.”

મહાત્માએ કહ્યું, “બેટા, તે બીજું શું જોયું એ મને કહે.” ત્યારે શિવદયાળે મેક્કા યુગડા વડે છપી સાફ કરનાર ઘરઘણીની વાત કહી; લોહાના પાટા વાળનાર મજૂરો વિષે તેમજ ભરવાડો વિષે પણ અંધી હકીકત કહી.

વાત સાંભળીને મહાત્મા ભોંયરામાં ગયા અને ત્યાંથી એક યુદ્ધી કુહાડી લઈ આવ્યા. તે શિવદયાળને આપી બોલ્યા, “ચાલ મારી સાથે.” ભોંયરાની બીજી બાજુએ એક ઝાડ બતાવી કહ્યું, “આને કાપી નાંખ.”

શિવદયાળે તેને કાપી નાંખ્યું. ઝાડ પડી ગયું. મહાત્માએ વધુ આજ્ઞા કરી:—“હવે તેના ત્રણ કટકા કર.”

શિવદયાળે હુકમ બજાવ્યો. ત્યારે મહાત્મા ભોંયરામાંથી થોડો દેવતા લાવ્યા અને તે વડે એ ત્રણે કટકા સળગાવી દેવાનું શિવદયાળને કહ્યું. તેણે દેવતા સળગાવ્યો અને ત્રણે કટકા બળીને ત્રણ હુંડા રહ્યાં. મહાત્માએ એ હુંડાને જમીનમાં અર્ધાં દાટવાનો હુકમ કર્યો, તે હુકમ શિવદયાળે પાળ્યો.

“હવે અહિં જો. આ પહાડોની તળેટીમાં નદી વહે છે, તેમાંથી તારા મોંઢામાં પાણી ભરીને આ હુંડાને પાણી પાજો. આ પહેલાં હુંડાને પાણી પાદને પેક્કા ઘરઘણીને શિખામણ દીધી તે યાદ કરજો; આ બીજાને પાણી પાતાં પાટા વાળનાર મજૂરોને આપેલી સલાહ યાદ કરજો; તથા ત્રીજાને પાણી પાતાં ભરવાડોને આપેલી અક્કલ યાદ કરજો. એમ પાણી પાતાં પાતાં બ્યારે આ ત્રણે હુંડામાંથી આંખાના ઝાડ ઉગે, ત્યારે દુનિયામાંથી પાપ કેમ ઘટે તે તું સમજી શકીશ અને ત્યારે તારાં પાપ સાફ થઈ જશે.”

આ પ્રમાણે હુકમ કરી મહાત્મા ઝુંપડીમાં ચાલ્યા ગયા. શિવદયાળ

મહાત્માની વાતોનો વિચાર કર્યાજ કરે પણ કંઈ સૂઝે નહિ. તોપણ તેણે મહાત્માના હુકમને ધરાધર અમલમાં મૂકવા માંડ્યો.

(૮)

શિવદયાળે નદીએ જઈ મોઢામાં પાણી ભર્યું. ને પેલાં હુંકાને પાણી પાંચું. વારે ઘડીએ નદીએથી મોઢામાં પાણી લઈ આવીને બધાં હુંકાને પાણી પાચ. અંતે એ થાકી ગયો અને બહુજ ભૂખ્યો થયો. તેથી પેલા મહાત્મા કને કંઈ ખાવાનું માગવા તે ભોંયરામાં ગયો.

ધારણું ઉઘાડી અંદર પેડો તો તે મહાત્માને મરેલા દીકા. જમીનમાં ખાડો ખોદી દાટવાનો વિચાર કરે છે એવામાં પાસેના ગામડામાંથી કેટલાક માણસો ખાવાનું લઈ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમણે મહાત્માને મરેલા જાણી દાટવાના કામમાં મદદ કરી અને ખાવાનું શિવદયાળને આપ્યું.

તેમણે બધાએ ત્યાર પછી શિવદયાળને મહાત્માની ગાદી સોંપી. શિવદયાળ તે સ્થાન કબૂલ કરી મહાત્માના ભોંયરામાં રહ્યો; અને લોકો જે ખાવાનું લાવતા, તેટલેથી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતો તથા નદીએથી મોઢામાં પાણી લાવી રોજ પેલા હુંકાને પાતો. આ આજ્ઞા તેણે ધરાધર પાળી.

આ પ્રમાણે એક વરસ પસાર થયું. ધણા જણ તેની પાસે આવવા મંડ્યા, અને તેની પવિત્રતાનાં વખાણ થવા લાગ્યા, કે મોઢામાં પાણી ભરી પહાડ ચઢીને બજેલાં હુંકાને પાણી પાચ છે. મોટા મોટા વેપારીઓ તેની પાસે આવી કીંમતી ભેટો મૂકવા મંડ્યા. શિવદયાળ પોતાને જરૂર હોય તેટલુંજ લેતો. વધારે જે કાંઈ તેને આપવામાં આવતું તે એ ગરીબોને વહેંચી દેતો. આમ શિવદયાળના દિવસો પસાર થવા માંડ્યા. અર્ધા દિવસ પાણી પાવામાં જતો ને અર્ધા દિવસ તેના દર્શને આવતા તેમની સાથે વાત કરવામાં જતો. આ

પ્રમાણે રહેવાથી મારાં પાપો ધોવાશે એમ શિવદયાળ માનતો હતો.

એ વરસ પસાર થયાં. એક દિવસ પણ નિયમ પ્રમાણે પાણી પાયા વિના પસાર થવા ન દીધો. તોપણ પેલાં કુંડામાંથી ફળગો ટુટ્યો નહિ. એક દિવસ તે બેઠો છે, એવામાં કોઈ ઘોડેસ્વાર ગીત ગાતો ગાતો જતો હતો, તે તેને કાને પડ્યું. આ કોણ હશે એ જાણવા તે બહાર આગ્યો. સુંદર કપડાં પહેરેલો અને તેજી ધોડા ઉપર સોનેરી જીન નાંખી બેઠેલો મજબૂત માણસ તેની નજરે પડ્યો. તેને ઉભો રાખી શિવદયાળે પૂછ્યું:—“ભાઈ તમે કોણ છો, અને ક્યાં જાઓ છો?”

“હું લૂંટારો છું.” તેણે ઉભા રહી જવાખ આપ્યો:—“માણસોને મારી હું તેમનો માલ લૂંટી લઉં છું. જેમ વધારે માણસોને મારું ને વધુ લૂંટ કરું તેમ મને વધુ આનંદ થાય છે.”

શિવદયાળ બચબીત થઈ ગયો ને વિચાર કરવા લાગ્યો, કે “આ માણસનાં પાપ કેમ ધોવાય? મારી પાસે આવી જેઓ વગર પૂછ્યે પોતાનો દોષ કહે તેમને શિખામણ દેવી એ સહેલું છે; પણ આ માણસ તો પાપમાં આનંદ માને છે.” શિવદયાળ ત્યારે તો કાંઈ બોલ્યો નહિ. મનમાં વળી વિચારવા લાગ્યો કે, “હું શું કરું? જો આ દેકાણે રોજ આ લૂંટારો આવશે તો અહિં આવનારા માણસો ખૂબી જશે અને આવશે નહિ. આથી તેમનું અજ્ઞાન દૂર કરવાનો સંજોગ દૂર થશે. અને વળી મારો ગુન્નરો કેમ કરવો એ મુશ્કેલી ઉભી થશે.”

આવો વિચાર કરી તે ચોરને ફરી કહેવા લાગ્યો:—“મારી પાસે આવી માણસો પોતાનાં પાપોનો પસ્તાવો કરે છે, અને તેની ક્ષમા માગે છે. ઇશ્વરથી ખૂબીને તું પણ પસ્તાવો કર. જો તારે પાપમાંથી નીકળવું ન હોય તો અહિંથી જતો રહે, અને ફરી આવીશ નહિ. તારા ધાકથી ખીજા માણસો આવતાં અટકે એવું ન કરીશ,

મારું કહેવું નહિ માને તો પ્રભુ તને સજ્ન કરશે.”

લૂંટારો તો આ સાંભળીને હસી પડ્યો, અને તે બોલ્યો, “મને કંઈ ધર્મરની બ્હીક નથી. બાઈ, તું કાંઈ મારો ધણી નથી, કે હું તારું કહેવું માનું. હું લૂંટનો ધંધો કરી ગુજરો કરું છું, તો તું પવિત્ર રહી ગુજરો કરે છે. આપણે જેમ તેમ કરી ગુજરો કરવો એટલો નિયમ છે. જે ઘરડી ડોશીઓ આવે તેને તારો ઉપદેશ કરજો. પણ મને તારે શીખવવું નહિ. તેં ભગવાનનું નામ લીધું છે તો કાંઈ વળી બે વધુ માણસો મારીશ. હું તને પણ આજે તો મારી નાંખત, પણ જવા દઉં છું. મારી આડે ખીજ વાર આવીશ માં.”

લૂંટારો તો આમ ધમકાવીને ચાલ્યો ગયો. તે પાછો આવ્યો નહિ. એમ કરતાં શિવદયાળનાં આઠ વર્ષ મુખશાંતિમાં પસાર થઈ ગયાં.

(૯)

એક દિવસ જમીનમાં વાવેલાં ફુંકાને નિત્ય નિયમ પ્રમાણે પાણી પાછા આવીને શિવદયાળ પોતાના ભોંયરામાં પાછો ગયો. અને એટો એટો બહારથી માણસો તેને સારૂ ખાવાનું લઈ આવે એની રાહ જોવા લાગ્યો. પણ આખા દિવસમાં એકે જીવ ફરક્યો નહિ. સાંજ સુધી રાહ જોયા પછી જ્યારે કોઈ ન આવ્યું, ત્યારે તે મનથી બહુજ દુઃખી થયો. એમ કરતાં પોતાની સ્થિતિનો વિચાર કરવા લાગ્યો. વિચાર કરતાં તેને ચોરની વાત યાદ આવી:-

“ચોર ચોરી કરીને પેટ ભરે છે ને હું પવિત્રતાનો વેશ ધરી પેટ ભરું છું ! મારી જીંદગીમાં હું શું આગળ વધ્યો ? સાધુએ તો મને તપ કરવા કહેવું. પણ મારું તપ તો પેટ ભરવા સારૂ છે. વળી લોકોનાં વખાણુ સાંભળવાનું મને ગમે છે. વળી લોભ તો એવો લાગ્યો છે કે માણસો મારી પાસે નથી આવતા તો હું દુઃખી થઈ બેઠું છું. જ્યારે તેઓ આવે છે ત્યારે હું રાજી થઈ જીવું છું. કારણ કે

તેઓ મારી સ્તુતિ કરે છે. એવું જીવન સાધુતાની નિશાની નથી. માનના લોભથી હું આડે રસ્તે નીકળી ગયો. મારાં પુરાણાં પાપનો પશ્ચાત્તાપ તો હજી નથી કર્યો; પણ આ તો ઉલટાં ખીન્ન વધારે પાપ કરું છું.”

ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરીને શિવદયાળે તે ભોંયડું છોડ્યું. માણસો ન દેખે એવે ઠેકાણે ગુફામાં તે જઈ રહ્યો. ત્યાં વળી એક દિવસે તેને આગળ મળેલો ચોર મળ્યો. તેને જોઈ શિવદયાળે ભાગવા માંડ્યું. પણ ચોરે તેને પકડી લીધો. ચોરે પૂછ્યું:—“ક્યાં ભાગો છો ? ભાઈસાહેબ !” શિવદયાળે જવાબ આપ્યો કે, “લોકો મને ન દેખી શકે એવે સ્થળે જઈ છું.” ચોર આ સાંભળી બહુજ નવાઈ પામ્યો.

“જો લોક તારી પાસે નહિ આવે તો તારો ગુન્નરો કેમ ચાલશે ?” ચોરે પૂછ્યું. આટલું કહી તે ચાલતો થયો. શિવદયાળે આ બાબત વિચારજ નહોતો કર્યો. ચોરના જવા પછી તે વિચારવા લાગ્યો, કે “એણે મારી ખજાર પૂછી પણ મેં તો એના જીવન સંબંધી ખજાર પૂછ્યા નથી. હવે એને પોતાના ધંધાનો પશ્ચાત્તાપ થતો હશે તો ? આજે એ માયાળુ જણાય છે. મને લગારે ધમકી આપી નથી.” આમ વિચારી તેણે ચોરને ખૂંસ પાડી ઉભો રાખ્યો અને તેની પાસે જઈ કહ્યું:—“ભાઈ, માઈ તો ઇશ્વરેચ્છા હશે તેમ થશે. પણ તારે હવે તારાં પાપોનો પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે. પ્રભુની સત્તાથી તું છૂટી શકે એમ નથી.”

ચોરે થોડો ફેરવ્યો ને પોતાની ભેડમાંથી એક છરો કાઢી તેને મારવા દોડ્યો. શિવદયાળ તો ભયભીત થઈને ઝાડીમાં ભરાઈ ગયો; એટલે ચોર ખૂંસ પાડી બોલ્યો:—“જે વાર તું મારી આડે આવ્યો છે અને મેં તને જવા દીધો છે, પણ હવે ત્રીજી વાર હાથમાં આવ્યો કે મૂઓજ સમજજે.”

આમ બોલી ચોર ચાલ્યો ગયો. સાંજે વ્યારે નિત્યનિયમ

પ્રમાણે શિવદયાળ હુંકાઓને મોંઢા વડે પાણી પાવા ગયો તે વખતે

એક હુંકામાંથી ડાળું કુટેલું દીડું.

૧૦

આ પ્રમાણે શિવદયાળ એકસો માણસોની નજર બહાર રહેવા લાગ્યો. ત્યાં જંગલમાંથી કંદમૂળ કાઢીને પોતાનું પેટ ભરતો હતો. એક દિવસ કંદમૂળ વારતે જતો હતો, ત્યાં એક ઝાડની ડાળે એક ટોપલીમાં રોટલીઓ ટાંગેલી દીડી. ધશ્વરનો આભાર માની તેણે એ રોટલીઓ લીધી. હવેથી રોજ એ પ્રમાણે રોટલીઓ મળવા લાગી. અને રોજ ધશ્વરના ગુણ ગામને તે રોટલીઓ ખાવા લાગ્યો.

એમ કરતાં દશ વર્ષ વીતી ગયાં. પહેલા એકજ હુંકામાંથી ઝાડ ઉગવા લાગ્યું. અને તેમાંથી સુંદર આંગાનું ઝાડ થયું. ખીજાં એ હુંકાં એમને એમ રહ્યાં. એક દિવસ સાંજે પોતાનું કામ કરી શિવદયાળ બેઠો બેઠો વિચાર કરે છે, કે—“મેં તો પાપ કર્યાં છે. મને મોતની ખેડીક લાગે છે. પ્રભુની ઈચ્છા હોય તો મારાં પાપો મરવાથી પણ બળી જાય.” હજી તો તે આવો વિચારજ કરે છે એટલામાં પેલો ચોર ભોંયરાની બહાર અપશબ્દો બોલતો સંભળાયો. શિવદયાળે મનમાં ઠરાવ કર્યો કે “પ્રભુ સિવાય કોઈ મારું સાઈ કે નરસું કરી શકે એમ નથી.” આવા ઠરાવથી દૃઢ થઈ તે ચોરને મળવા ગયો.

તેને માલમ પડ્યું કે ચોર એકસો નહોતો. પણ તેની વાંસે ઘોડા પર એક માણસને બાંધ્યો હતો, તેને તે ગાળો દેતો હતો, અને ધમકાવતો હતો. આ જોઈ શિવદયાળ તેની પાસે ગયો. ઘોડાને ઝાલી ઉભો રહ્યો. અને તેને પૂછ્યું:—“આ માણસને તું ક્યાં લઈ જાય છે?” ચોરે કહ્યું:—“હું એને જંગલમાં લઈ જાઉં છું. એ ધનવાનનો દીકરો છે. પોતાના બાપની પૂજા કર્યાં છે તે એ મને કહેતો નથી. જ્યાં સુધી મને એ વિષે ન કહે ત્યાં સુધી તેને બાંધીને મારવાનો મેં ઠરાવ કર્યો છે.”

આટલું બોલી ચોરે ઘોડાને હાંકવા માંડ્યો. પણ શિવદયાળે ઘોડાને ઝાલી રાખ્યો. તેણે કહ્યું:—“ આ માણસને છોડી મૂક. ” ચોરને આ સાંભળી ગુસ્સો ચઢ્યો. તેથી પોતાનો છરો કાઢી બોલ્યો, “ તારા પણ આવાજ હાલ કરે કે? મેં તને મારી નાંખવાનું કહ્યું છે એ ભૂલી ગયો કે? ”

શિવદયાળને કંઈ બ્હીક ન લાગી. તે બોલ્યો:—“ તું આને જવા દે. હું તારાથી બ્હીતો નથી. હું એક પ્રભુથીજ બ્હીઉં છું; પ્રભુ મને કહે છે કે મારે તને ન જવા દેવો. આ માણસને છોડી મૂક. ” ચોરે દાંત પીસ્યા. છરાથી દોરડાંના બંધ કાપી નાંખ્યાં અને પેલા વેપારીના છોકરાને છોડી મૂક્યો. અને કહ્યું:—“ જાઓ, ભાગો. તમારું મોત ભમે છે. મારી નજરે ફરીથી ચઢ્યા તો આવી બન્યું છે, એ ખચીત માનજો. ”

ધનવાનનો દીકરો દોડીને જંગલમાં સંતાઇ ગયો. ચોરે ચાલવા માંડ્યું, કે વળી તેને શિવદયાળે કહ્યું:—“ ભલા માણસ, પાપી ધંધો છોડી દે. શા માટે નર્કમાં જવાના કામ કરી રહ્યો છે? પ્રભુમાં તારું ચિત્ત જોડી દે; તે તારાં પાપોની ક્ષમા બક્ષશે. ” ચોર ઉભો રહીને આ બધું સાંભળી રહ્યો, અને તે પછી ધીરે ધીરે વિચાર કરતો ચાલ્યો. સવારે ફરીથી હુંદાને પાણી પાવા ગયો, ત્યારે શિવદયાળે

બીજા હુંદામાંથી ફણગો ફુટેલો દીઠો.

૧૧

બીજા દશ વરસ પણ પસાર થઇ ગયાં. શિવદયાળ હજી જીવે છે. હવે તેને કોઇ પ્રકારની કામના રહી નથી. તે નિર્ભય થઇ ગયો છે. તેનું હૃદય આનંદમાં મસ્ત રહે છે. એક દિવસ તે વિચાર કરે છે, કે “ પ્રભુએ માણસને કેવું સુખ આપ્યું છે? તેમ છતાં તેઓ ઠાલાં ઠાલાં દુઃખી થાય છે. અખંડ આનંદ છોડી તેઓ દુઃખનેજ વળગી રહે છે. ” આવો વિચાર કરતાં તેને માણસનાં પાપો યાદ આવ્યાં. તેઓ હાથે કરી કેમ દુઃખ વહેરી લે છે એ પણ તેને

યાદ આવ્યું. તેને તેમની દયા ઉપજી.

તે મનમાં જ નિશ્ચય કરી ઉઠ્યો, “ મારે અહિં નિરાંતે રહેવું એ ખોટું છે. અજ્ઞાનીઓને સત્ય સમજાવવા મારે બહાર જવું જોઈએ.” આ નિશ્ચય થતાંની સાથેજ લૂંટારાને પસાર થતો દીડો. તે સમજાવ્યો સમજતો નથી, તેથી તેને કહેવાનો પ્રયત્ન કરવો બ્યથા છે, એમ વિચાર કરે એટલામાં વળી પોતાના આગળના નિશ્ચયની વાત યાદ આવી, એટલે ઉડીને રસ્તે લૂંટારાની સામે ગયો.

લૂંટારો ગમગીનીથી નીચી દૃષ્ટિએ ચાલતો હતો. શિવદયાળે તેને જોયો કે તેનું દિલ પીગળી ગયું. તેની પાસે જઈ બોલ્યો:— “ ભાઈ, જાગીને જો. તારા દિલમાં ઇશ્વરનો વાસો છે. કપટ રૂપી પડદાને લીધે તે તારી દૃષ્ટિએ નથી પડતો. એ કપટ વડે તું દુઃખી થાય છે; ખીજને દુઃખી કરે છે; અને હજી તું બહુ દુઃખી થઈશ. પ્રભુની તારી ઉપર કેવી દયા છે! ભાઈ એનો અનાદર ન કર. તારું જીવન ઇશ્વર સન્મુખ કર.”

એ સાંભળી લૂંટારો બાજુએ ફરી કડવું મોં કરી ચાલવા લાગ્યો. છતાં શિવદયાળે તેને ન છોડ્યો, તેને નમીને તે રડી પડ્યો. લૂંટારાએ પોતાની આંખ ઉઘી કરી, અને તેની સામે એકીટશે જોઈ રહ્યો. પણ અંતે તે ઘોડા ઉપરથી ઉતરી પડી શિવદયાળને પગે પડ્યો, અને બોલ્યો:—

“ જુદા મહાત્મા, તમે મને જીતી લીધો છે. વીશ વર્ષ સુધી મેં તમારી સાથે ઝઘડો કર્યો. પણ અંતે હું હાર્યો છું. હવે પછી આ દેહ ઉપર મારો કાબૂ નથી. તમારી ઇચ્છામાં આવે એવી આજ્ઞા કરો. જ્યારે પ્રથમ તમોએ મને ઉપદેશ કર્યો ત્યારે મને સમજણ આવવાને બદલે વધારે ગુસ્સો ચઢ્યો હતો. પણ જ્યારે તમે માણસોથી વેગળા જઈ એકાંતવાસ ધારણ કર્યો, ત્યારે મારું મન પીગળ્યું. તમે નિષ્કામ છો એવી મારી ખાત્રી થઈ. ત્યારથી મને તમારા શબ્દોની અસર થવા માંડી. તે દિવસથી ત્રણ ઉપર હું રોજ રોટલી ખાઉં છું.”

હવે શિવદયાળને યાદ આવ્યું, કે “આમ્મી સાફ કરવા સાફ પહેલાં તે હોવાનું લૂગડું સાફ કરવું જોઈએ. જ્યારે માફ હૃદય સાફ થયું ત્યારે ખીજાઓનાં હૃદય પણ હું સાફ કરી શકું છું. જ્યારે મને મોતની ખીજ ન રહી ત્યારે લૂંટારાનું દિલ પીગળી ગયું. ચાક ઉપર ચઢાવવાના લોઢાના પાટા વાળવા સાફ પ્રથમ તો એનું ચોકડું મજબૂત કરવું જોઈએ. જ્યારે મેં માફ દિલ પ્રભુમાં લગાવી મજબૂત કરીધું ત્યારે લૂંટારાનું તોફાની મન પણ શાંત થઈ કામ બેઠું.”

લૂંટારાએ કહ્યું “જ્યારે તમને મારી દયા આવી, અને મારી પાસે રહ્યા ત્યારે માફ મન ધ્વિર ભણી વળ્યું.”

શિવદયાળનો મહેરો આનંદથી પ્રદુષિત થઈ ગયો, અને લૂંટારાને લઈને પેલાં ઢુંઢાં આગળ ગયો. તે વખતે તેમણે પેલા

ત્રીજા ઢુંઢાંમાંથી પણ ફણગા ફુટેલા દીઠા.

શિવદયાળે ફરી ભરવાડનો ફિરસો યાદ કર્યો, ‘જ્યારે તેમણે ભારે અગ્નિ ચેતાવ્યો ત્યારેજ લીલાં લાકડા સળગવા માંડ્યાં. જ્યારે માફ દિલ ખીજાનાં દુઃખથી બળવા માંડ્યું ત્યારે ખીજાને પણ તેની આંધ્ર લાગી.’ આથી તે બહુ રાજ થયો કેમકે હવે તેનાં પાપ બળીને ભરમ થઈ ગયાં હતાં.

પોતાની તમામ વીતેલી વાત શિવદયાળે પેલા લૂંટારાને કહી. પોતાને સત્યવાનના દર્શન થયા એવી તેની ખાત્રી ખાતરી થઈ. તેને બાપના શબ્દો યાદ આવ્યા, કે “જે અત્યંત ભાવ્યશાળી હોય તેનેજ સત્યવાનના દર્શન થાય.” સત્યના પ્રતાપથી દેખીતા અસંભવિત બનાવો પણ બની શકે છે એવી તેની ખાત્રી થઈ.

પ્રિય વાંચનાર ! આજના જમાનામાં પણ જે માણસ સત્યને અનુસરે તે એવા ચમત્કાર જોઈ શકે છે એ સંદેહરહિત છે.

ટોલસ્ટોય
ની
ત્રણ વાર્તાઓ.

પ્રેમા પટેલનો લોભ
અથવા
માણસ કેટલી જમીનનો માલિક
હોઈ શકે ?

(૧)

એક ગામડિયા ખેતરને તેની મોટી શહેરી ખેતર એક દહાડે મળવાને આવી. મોટી ખેતર એક શહેરી દુકાનદારને અને નાની ખેતર એક ખેડૂતને પરણી હતી. અને ખેતરો એક દિવસ વાળુ કરત કરતી વાતે ચઢી. મોટી ખેતર શહેરની જાંદગીની બગાડ કરવા લાગી પોતે કેવી સારી રીતે રહે છે, રહેવાને કેવું સાઈ મકાન છે, છોક

રાંને અને પોતાને કેવાં મળનાં કપડાં પહેરવાને મળે છે, કેવું કેવું ખાવાનું મળે છે, વરા, જમણુવાર, નાટક મેળા વિગેરેમાં જતાં કેવી મોજ પડે છે—એ બધું તેણે રસથી કહી સંભળાવ્યું.

નાની બહેનને આથી ચટકો લાગ્યો. તે વેપારી જીંદગી વખોડવા લાગી અને ખેડુતની જીંદગીને વખાણવા લાગી. તે બોલી કે “હું તો આ જીંદગીને છોડીને તારી જીંદગી ભોગવવાનું પસંદ કરું નહિ. અમે ગરીબ ભણે રહ્યાં, પણ અમારે કાંઈ વ્યાધિ નથી. તમે વધારે ઠાઠથી રહેતાં હશો. પણ તેથી ઝાઝું કમાવાની હાથવોથ તમારે કરવી પડતી હશે. અને ઝાઝું કમાવા જતાં ઝાઝું ખોધ પણ ખેસો. આજે તમે શાહુકાર થઈ ફરો, પણ કાલે તમારે ભીખ માંગવી પડે એવો અવસર પણ આવે. અમે કદિ ધનાઢ્ય નહિ થઈએ તે બરોબર, પણ અમને પેટપૂરતું રોજ મળી રહેશે.”

“પેટપૂરતું મળી રહેશે?” મોટી બહેન બોલી ઉઠી. “ઓહો, તેમાં તે શું સંભળાવ્યું? દૂતરાં મીંદડાંને જેમ મળી રહે છે તેમ તમને પણ મળે; પણ નહિ તમે નાતના કે જતના, નહિ રીતના કે ભાતના. તારો ધણી બિચારો ગમે તેટલી મહેનત કરશે છતાં તમે રહેવાના ઉકરડામાં અને મરવાના પણ ઉકરડામાં, અને તમારાં છોકરાંઓનું પણ તેમજ.”

“તેમાં શું થઈ ગયું?” નાની બહેને હિમ્મતથી જવાબ વાળ્યો. “અમે ભણે તેવાં રહ્યાં, પણ અમારે નિરાંત છે. અમારે નથી કોઈની પાસે વાંકા વળવાનું, કે નથી કોઈની દહેશત. તમને શહેરના રહેવાસીઓને ધણીએ લાલસા હોય છે. આજે તારી હાલત સારી છે; અને કાલે તારા ધણીના મગજમાં ભૂત બરાય, તો જૂનાર દાડ કે સ્ત્રીઓના ફંદામાં ફસાઈ બધું ગુમાવી દે. કેમ, ખરું કે નહિ?”

પ્રેમો પટેલ (નાનીનો ધણી) ઓટલા પર પડ્યો બધું સાંભળતો હતો. તે બિચાર કરવા લાગ્યો કે “આ વાત ખરી છે. જે

(૨૨)

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, મુરત

માણસ બાળપણથી મહેનત કરતાં અને ધરતીનાં ઢેકાં ભાંગતાં શીખ્યો હોય તો પછી તેના મગજમાં બૂત બરાતું નથી. પણ મારે મુશ્કેલી એ છે કે પૂરતી જમીન મારી પાસે નથી. જે મારે જોઇએ તેટલી જમીન હોય તો પછી હું બાબરો બૂતનીયે પરવા ન કરું.”

અને બહેનો વાળુ કરી પરવારી સદા ગમ. ડહેલીએથી બાબરો બૂત ખસાર થતો હતો તેણે પ્રેમા પટેલના વિચાર જાણ્યા અને મનમાં બોલ્યો કે “આ પટેલને મારી સાથે મેદાન પડવાનો ગર્વ થયો છે. ઠીક છે, હું તેને જોઇએ તેટલી જમીન આપીશ અને પછી જોઇશ કે તે શું કરે છે!”

(૨)

તે ગામડાંની નજીકમાં આશરે ૩૦૦ એકર જેટલી જમીન એક શેડીયાના તાબામાં હતી. તે શેડીઓ આસપાસના ખેડૂઓ સાથે સારી રીતે રહેતો હતો. પણ તેણે એક નવો કારકુન રાખેલો તે બધા પાડોશીઓને બહુ સતાવવા લાગ્યો. કોઇનાં ઘેર છુટ્ટી તેની જમીનમાં આવે તો દંડ કરાવતો. પ્રેમા પટેલ બહુ સંભાળીને રહેતો છતાં તે તેના સપાટામાં આવી જતો. આથી તે બહુ કંટાળી ગયો હતો. એવામાં તેને ખબર મળ્યા કે પેલા ૩૦૦ એકર વેચવામાં આવનાર છે અને કોઈ જમીનદાર તેને ખરીદી લેવા માંગે છે. આથી ખેડૂઓ બધા ચિંતામાં પડ્યા. તેઓ વિચારવા લાગ્યા, કે “આ તો ઉલામાંથી ચૂલમાં પડવા જેવું થશે. નવો જમીનદાર આપણાં લોહી ચુસી જશે. આપણાથી બીજે કયાંય આલ્યું જવાશે નહિ.”

આથી ગામના બધા ખેડુતો મળી શેડીઆ પાસે ગયા, અને તેને વિનંતિ કરી કે પેલી જમીન જમીનદારને વેચવાને બદલે તેઓનેજ વેચે. તેઓ વધારે કિંમત આપવા તૈયાર થયા. શેડીઆએ તે વાતની હા કહી પછી ખેડૂઓ બધા સાથે મળીને તે જમીન

ખરીદી લેવાનો વિચાર કરવા એકઠા થયા. ઘણીએ મસલત કરી, પણ પેલો આખરે તેઓને વઢાવી પાડતો, એટલે તેઓ કાંઈ નીવેડા પર આવી શક્યા નહિ. આખરે એવું નક્કી થયું, કે સૌ પોતા-પોતાને માટે ગમે તેટલી જમીન ખરીદે. આ વાત પણ શેઠિયાએ કબૂલ રાખી. પ્રેમા પટેલે સાંભળ્યું કે તેમાં એક પાડોશીએ સાઠ એકર જમીન ખરીદી લીધી છે, અને શેઠિયાએ અરઘોઅરઘ પૈસા બે વરસ સુધીમાં ભરી દેવાનાં કાંધા પણ તેને કરી દીધાં છે. પ્રેમા પટેલના મનમાં થયું કે આ તો બધા જમીન ખરીદી લેશે અને હું રહી જઈશ. આથી તેણે પટલાણીને બોલાવી કહ્યું:

“આ બધી જમીન ખરીદવા મંડ્યા છે. આપણે પણ ત્રીસેક એકર ખરીદીએ. એ વિના છૂટકો નથી. કોઈ જમીનદારને પનારે પડ્યું-તો દંડ ભરીનો દુઓ નીકળી જશે.” બંનેએ જમીન લેવી એવો ઠરાવ કર્યો. સોએક રૂપિયા તેઓએ સંઘરી રાખ્યા હતા. બાકી વાછડો વેચ્યો, કંઈક દાણો વેચ્યો, છોકરાને નોકરીએ રખા-વ્યો, અને એમ કરીને થોડાક વધુ રૂપિયા ભેગા કર્યા. આમ જમીનની અડધી કિંમત તો ભેગી કરી. પછી પ્રેમા પટેલે સારી, થોડી ઝાડીવાળી પચાસેક એકર જેટલી જમીન પસંદ કરી અને શેઠિયા પાસે સોદો કરવા ગયો અને થોડા પૈસા દઈ ખત બનાવ્યાં, અને બાકીના પૈસાના કાંધા કરી બે વરસે પૂરા કરવાની શરત કરી આપી.

પ્રેમા પટેલ હવે પોતીકી જમીન ઉપર રહેવા લાગ્યા. બીયાં ઉછીના લઈ નવી જમીનમાં વાવેતર કર્યું અને મળતો પાક ઉતાર્યો. એકજ વરસમાં તેણે દેવું બધું ખલાસ કર્યું, અને પોતે જમીનદાર થઈ બેઠો. ઢોરાંને પણ પોતાની જમીનમાં ચરાવવા લાઈ ગયો. ઘાસ વધતું, તેની ગંજ ખડકવા લાગ્યો. બળતણ પણ બીજે ક્યાંયથી લાવવાતું ન રહ્યું. પોતાતું ખેતર, પોતાની વાડી, એ બધું જોઈને

પટેલનાં કાળજી ટાઢાં થયાં. જમીન તેના હાથમાં આવ્યા પછી તેનો રંગ એર થઈ ગયો.

(૩)

પ્રેમા પટેલ હવે સુખે રહેવા લાગ્યા. માત્ર જો આડોશી પાડોશીઓનાં ઢોરઢાંખર જમીનમાં દાખલ થઈ તેને પજવતાં ન હોત તો તેના જેવો સુખિયો કોઈ નહોતો. તેણે બધાંને બહુ ચેતવણી આપી પણ તેની કનડગત અટકી નહિ. કોઈ દહાડો કોઈની ગાય તો કોઈ દિ કોઈનું ઘોડું જમીનમાં દાખલ થઈ જાય. અને ઘડું વિગેરેનો કચ્ચરધાણુ વાળી નાંખે. પ્રેમા પટેલે બહુએ વાર તેના પાડોશીઓને ચેતવણી આપી જવા દીધા. પણ અંતે તે કાયર થયો. તેથી કોર્ટે ચઢવાનું તેણે ધાર્યું. તે જાણતો હતો કે કોઈ જાણી જોઈને ઢોરને છોડી મૂકતું નથી; છતાં તેણે વિચાર કર્યો, કે “દરેરોજ આવું કેમ પાલવે? એમને એમ ચલાવવા દઉં તો મારો બધો પાક ખલાસ થાય, માટે તેમને શીખ દીધા વિના ચાલે તેમ નથી.”

આથી તેણે હવે દર વેળા કોર્ટે ચઢવાનું શરૂ કર્યું. ઘણાએ ખેડુઓને—એક વખત, બે વખત અને પછી તો ઘણીએ વાર દંડ કરાવ્યા. આથી ખેડુઓ બધા ચિઢાયા, અને પ્રેમા પટેલને ધરાહાર હરકત કરવા લાગ્યા. એક રાત્રે એકે તેની જમીનમાં આવી બધાંએ બાવળનાં ઝાડ પાડી નાખ્યાં અને તેની છાલ લઈને ચાલતો થયો. પ્રેમા પટેલે સહવારે ઉડી ફરતાં ફરતાં જોયું તો એકે બાવળનું ઝાડ રહ્યું નથી. તેના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ. તે મનમાં બબડ્યો કે “જો હું આ ચોરને જાણું તો પછી તેના પૂરા હાલ કરું.”

પટેલ વિચારવા લાગ્યા, કે “આ તે કોણ હશે?” આખરે તેને સૂઝી આવ્યું કે તે કામ પેલા જસા પટેલનુંજ છે. તે જસાના વાડા આગળ ગયો, આમ તેમ ડોકીયું કર્યું, પણ છાલ ક્યાંય નજરે

ચઢી નહિ; છતાંએ લેવાદેવા વિના જસા સાથે વઢી પડ્યો. જસાએજ આ કામ કર્યું એવી તેને વધુ ખાતરી થઈ, અને ફરિયાદ માંડી. કોઈ ખૂબ તપાસ કરી પણ પૂરાવો નહિ મળતાં તેને છોડી મૂક્યો. પ્રેમો પટેલ તો ગુસ્સાથી બેઆકળો બની ગયો, અને પોલિસ પટેલ, ન્યાયાધિશ, બધાની સાથે તકરાર કરી પડ્યો. તે ધમકાવવા લાગ્યો, કે “તમે બધા ચોરની રક્ષા કરો છો, જો તમે પ્રમાણિકપણે રહેતા હો તો તેને જતો કરોજ નહિ” આમ પ્રેમો પટેલ તેના આડોશી-પાડોશી અમલદારો એ બધાની સાથે કળ્યો કરી બેઠો. પાડોશીઓ તો એટલા ચિઠ્ઠાયા કે તેનું ઘર તથા વાડો વિગેરે બાળી નાંખવાની ધમકી દેવા લાગ્યા. નવી જમીન ખરીદવાથી પ્રેમાને જમીનમાં તો ઘણોએ માર્ગ થયો, પણ તેને માટે દુનિયામાં કયાંય માર્ગ ન રહ્યો.

આમ ચાલતું હતું તેવામાં એવી વાત ફેલાઈ કે બધા માણસો નવી જગ્યા ઉપર રહેવા જાય છે. પ્રેમાએ આ વાત સાંભળી. તેણે વિચાર્યું, કે “આપણે તો આ જમીન છોડવી નહિ. આસપાસના લોકો જો અહિંથી નીકળે તો પીડા ઓછી થાય. હું તેઓની જમીન ખરીદી લઉં અને પછી સુખે રહું.”

એક દિવસ પ્રેમા પટેલ ઘેર હતા ત્યાં કોઈ એક મહેમાન ચઢી આવ્યો. તેની તેણે પરાણાગત કરી અને રાત રહેવા આગ્રહ કર્યો. રાત્રે બંને વાતો કરવા બેઠા. ક્યાં રહેવું, ક્યાંથી આવો છો વિગેરે સવાલો પ્રેમાએ પૂછ્યા. વાતમાં ને વાતમાં તે મુસાફરે કહ્યું કે “હું દક્ષિણમાંથી આવું છું. તે હજુ વસતુંજ જાય છે. ત્યાં જમીન બહુજ સોંધી મળે છે. અને એટલી તો રસાળ છે કે જો અગ્નણતાં દાણો જમીન પર પડ્યો હોય તો તે પણ ઉગી નીકળે છે. અને એક ડુંડામાંથી ખોખા જેટલું અનાજ નીકળે છે. ત્યાં હમણાં એક સ્લાવ નિર્ધન ખેડુત આવ્યો હતો તેણે એક વરસ બરોબર મહેનત કરી તેમાં તો તે થોડી જમીન અને કેટલાંક ઢોરો પણ ખરીદી શક્યો.”

પટેલ આ સાંભળી ખૂશખૂશ થઇ ગયા, અને વિચારવા લાગ્યા, કે: “જો સોંધી જમીન મળતી હોય તો આપણે આવી ખિચોખીચ વસ્તીમાં શા માટે રહેવું? હું મારાં ધરખાર વેચી નાંખીશ અને ત્યાં જઈને નવાં ધરખાર ખનાવીશ. અહિં રોજ વસ્તી વધતી જાય છે, અને તેથી મારે દિવસે દિવસે વધારે મુશ્કેલીઓ વેઠવી પડશે. માટે ચાલ, પહેલાં તો તે જગ્યા જોઈ આવું.”

હવે જ્યારે મહા મહિનો આવ્યો ત્યારે તે નવી જમીન જોવાને ચાલી નીકળ્યો. થોડેક સુધી ગાડી, થોડેક સુધી પગે એમ મુસાફરી કરતાં કરતાં દોઢસોક ગાઉ કાપ્યા, ત્યારે પેલા મહેમાને કહેલી જગ્યાએ તે પહોંચ્યો.

અહિં આવી તેણે જોયું, તો જોવું વર્ણન સાંભળ્યું હતું તેવુંજ બધું દેખાયું. ખેડૂત આનંદથી રહેતા હતા અને કલ્લોશ કરતા હતા. દરેકને ત્રીસત્રીસ એકર જેટલી જમીન આપવામાં આવી હતી. જે કોઈ નવું રહેવા આવતું તેને લોકો બહુ આવકાર આપતા. ત્રીસ એકર કરતાં વધુ જમીન જો કોઈ માણસ લેવા ધારે તો તે દોઢ રૂપિયે એકર લેખે ખરીદી શકતો.

ત્રેમાએ તમામ તપાસ કરી લીધી. તે બહુજ ખૂશી થઇ ગયો, અને ઘેર જઈ બધું આટોપી એકદમ પાકું આવવા ધાર્યું. બીજો વરસે બધું સકેલી પેલા નવા દેશમાં જવા નીકળ્યો.

(૪)

ત્રેમા પટેલ નવી જમીન પર પહોંચ્યા, એટલે પહેલાં તો તેણે બધા પટેલોને જમાડ્યા. ત્રીસ એકર ઉપરાંત દોઢસોક એકર બીજી જમીન તેણે ખરીદી. ઘર બાંધ્યું. રહેવા લાગ્યા. નવાં ઢોર પાલુ લીધાં. જમીન બહુ રસાળ હોવાથી થોડો વખતમાં તો તે પૈસા-વાળો થઈ ગયો, અને સુખચહેરુમાં રહેવા લાગ્યો. તે જ્યારે રહેવા

આવ્યો ત્યારે તેણે ધાર્યું હતું કે અહિં વસ્તી બહુ થોડી છે તેથી આપણને ડીક પડશે. પણ પ્રેમા પટેલને નશીબે થોડા વખત પછી ત્યાં પણ માણસો આવવા લાગ્યાં.

પહેલે વરસે તેણે ઘઉં વાવ્યા અને ઘણાજ સારો પાક મળ્યો. આથી તે લોભમાં પડ્યો. વધારે જમીન હોય તો વધારે પૈસા મળે એમ વિચારી તેણે વધુ જમીન લેવા ધાર્યું. પણ જમીન મળે નહિ કેમકે બધી વેચાઈ ગઈ હતી.

જે માણસો પોતાની જમીન ખેડી શકે એવા નહોતા તે બાડે આપતા. આવી કોઈ જમીન બાડે લેવા પ્રેમાને વિચાર થયો, તેથી તે વેપારી પાસે ગયો, અને થોડી જમીન એક વરસ માટે લઈ આવ્યો. થોડા દિવસ પછી તે વધારે જમીન પોતાને નામે કેમ લેવાય તેના વિચારમાં પડ્યો.

આમ તે આમ ત્રણ વરસ ચાલ્યાં ગયાં. દરેક વરસે તે વધુ જમીન બાડે લેતો અને તેમાં વાવેતર કરતો. દિવસે દિવસે તેની પાસે પૈસો ભેગો થવા લાગ્યો. થોડો વખત તેને નિરાંત વળી પણ પછી જમીન બાડે લેવાનો તેને કંટાળો ઉપજવા લાગ્યો.

જે કોઈ જમીન વેચતું તો બધાએ ત્યાં દોડી જતા, અને એક-દમ ખરીદી લેતા. તેથી પટેલનો લાગ ફાવતો નહિ. આખરે તેણે એક વેપારી સાથે ભાગ રાખી એક વાડી ખરીદી અને તેમાં વાવેતર કર્યું. પણ જ્યારે ભાગ પાડવાનો વખત આવ્યો, ત્યારે કળ્થો થયો. પટેલે વિચાર્યું, કે “ આ જમીન મારા એકલાની હોય તો કેવું સારું! મારે કોઈના ઓશિયાળા રહેવું ન પડે. ” આથી તે જમીન લેવાની તજવીજમાં રહેવા લાગ્યો.

એક દિવસ તેને ખબર મળ્યા કે કોઈ ખેડૂત મુશ્કેલીમાં હોવાથી પોતાની ૧૫૦૦ એકર જેટલી જમીન બહુ સોંધામાં વેચી નાંખે છે. એકદમ પેલા ખેડૂત પાસે ગયો અને કાંધા કરી જમીન લખાવી

લીધી. પ્રેમા પટેલનાં મનનું ધાર્યું થયું અને તેને ટાઢક વળી.

એવામાં કોઇ એક વેપારી મુસાફર તે ગામમાં આવી ચઢ્યો. તે પ્રેમા પટેલને ત્યાંજ ઉતર્યો એટલે જને વાતો કરવા બેઠા. પટેલે પૂછ્યું, “ તમે ક્યાંથી આવો છો ? ” તે વેપારીએ કહ્યું કે “ હું જે જગ્યાએથી આવું છું ત્યાંના લોકો તદ્દન ભોળા અને ભલા છે. ત્યાં જમીન પાણીને મૂલ્યે વેચાય છે. મેં હજુ હમણાંજ એક હજાર રૂપિયામાં પાંચ હજાર એકર જેટલી જમીન લીધી. ”

આ સાંભળી પટેલનું મન પાણીપાણી થઇ ગયું. તેણે પૂછ્યું કે “ તમે તે જમીન શી રીતે ખરીદી ? ” વેપારીએ જવાબ આપ્યો, “ પહેલાં તો મુખીને વીસ પચીસ રૂપિયાની કિમ્મતનાં કપડાં વિગેરે લઇ ગયો હતો તેનું નજરાણું આપ્યું. આથી તે ખૂશખૂશ થઇ ગયો. પછી જમીન માંગી. તે મોંઢેમાંગે ભાવે આપી. મારી જમીન નદીના કાંઠા ઉપરજ છે. તેથી બહુજ સારો પાક મને મળશે. ” એટલું કહી તેણે ત્યાંના લોકો વિશે વાત કરવા માંડી.

તેણે કહ્યું, “ ત્યાંનાં માણસો ગાડર જેવાં ભોળાં છે. તમે જાઓ તો તમે પણ મારી માફક સોંત્રામાં બેઠાએ તેટલી જમીન મેળવી શકો. ત્યાં જમીનનો પારજ નથી. ” એમ કહી તેણે લીધેલી જમીનનો દસ્તાવેજ બતાવ્યો. પટેલે બધું ધ્યાન દઇને સાંભળ્યું. તેને વિચાર થયો કે “ આમ છે તો પછી મારે શામાટે ત્રણાં ચોગણાં નાણાં ખર્ચવા અને વળી ગળે દેણું લટકાવવું ! ”

(૫)

પ્રેમા પટેલ તે વેપારી મુસાફરને ત્યાં જવાનો રસ્તો પૂછી પોતાનાં બાયડી છોકરાને પોતાની માલમતાની તપાસ રાખવા મૂકી લાંબી મુસાફરીએ નીકળી પડ્યો. શહેરમાંથી ભાતું લીધું. નજરાણા બેગી ચીન્ને પણ ખરીદી લીધી. અને પેલા વેપારીએ કહ્યું હતું

તેમ મજલ દરમજલ કરતાં સાત દિવસે ત્રણસોક માઇલની લાંબી મુસાફરી કરી ધારેલી જગ્યાએ આવી પહોંચ્યો.

તે દેશના લોકો કુપડાં બાંધી નદીને કાંઠે રહેતા હતા. કોઈ કંઈ ખેતી કરતું નહતું. પટેલે ત્યાં જઈ જોયું તો ગાયો, ઘોડા અને બકરાનાં મોટાં ટોળાં ચરતાં હતાં. લોકોનો ખોરાક દહિં, દુધ, માંસાદિ હતો. આખો દિવસ તેઓ પોતાની વાંસળી વગાડવામાં અને તીર કામઠું લઈ શિકાર કરવામાંજ ગાળતા. તેઓ મુખ્યત્વે કરી ભીલની ગતના હતા. પરાણુઆકરીને તેઓ મોટા ધર્મ સમજતા હતા. જેવા પટેલ તેઓની નજરે પડ્યા તેવા તેઓ બહુ ખૂશી થઈ ગયા અને બધા તેની આસપાસ વિંટળાઈ વળ્યા, અને કુંડાળું વળી બેઠા. પહેલાં તો પટેલે પોતાની પાસેથી તેઓને ખાવા આપ્યું. સૌ ખાઈ રહ્યા પછી પોતે જ ચીન્તે લાગ્યો હતો તે લોકોને વહેંચી આપી. લોકો, રાજરાજ થઈ ગયા. આ લોકોની ભાષા ગુદીજ હતી. તેઓમાંથી એક પટેલની ભાષા થોડી ઘણી સમજતો હતો તે બધાના કહેવાથી આગળ આવ્યો, અને બધા વતી પટેલનો તેણે આભાર માન્યો. આ શખ્સને દુભાષિઓ નિમવામાં આવ્યો, અને તેની મારફત પટેલ તથા ત્યાંના લોકો અરસપરસ વાતો કરવા લાગ્યા.

દુભાષિયો લોકોના વતી પટેલને કહેવા લાગ્યો, કે “અમે બહુ ખૂશી થયા છીએ, અને તમારે શું જોઈએ છે તે અમને કહો જેથી અમે તમારે માટે બનતું કરીએ.”

પટેલે કહ્યું, “મારે અહિં સરસમાં સરસ જમીન જોઈએ છીએ, અમારા દેશમાં બહુ થોડી જમીન છે, અને છે જતેમાં બહુ મહેનત કરવી પડે છે.”

દુભાષિયાએ આ વાત લોકોને કહી સંભળાવી. એ સાંભળી આ જંગલી લોકો ખૂબ બરાડા પાડવા મંડી પડ્યા. પ્રેમા પટેલનાં તો હાંનજ ગગડી ગયાં. તે એમજ સમજ્યો, કે આ લોકો તેના

(૩૦)

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, મુરત

ઉપર ગુસ્સે થઈ ગયા છે. પણ તેટલામાં તેઓને પાછા હસતા જોયા, એટલે પટેલના પેટમાં જીવ આવ્યો. થોડી વારમાં તેઓ શાંત થયા એટલે પેલા માણસે કહ્યું, કે “આ લોકો બહુ ખૂશી થયા છે, અને કહે છે કે તમારે જોઈએ એટલી જમીન તમે લેજો. તમે ફક્ત અમને હાથેથી બતાવજો કે કયી જમીન તમારે જોઈએ છીએ.”

થોડીવારમાં પાછા તેઓ અન્દર અન્દર વઢવા લાગ્યા. પટેલે પૂછ્યું તો તેને માલમ પડ્યું કે કેટલાક મુખીને પૂછ્યા વિના જમીન ન અપાય એમ કહેતા હતા, અને કેટલાક પૂછવાની કંઈ જરૂર નથી એમ કહેતા હતા.

(૬)

આમ વાતો ચાલતી હતી ત્યાં કંઈક સારા દેખાવનો એક માણસ છેટેથી આવતો જણાયો. તેને જોઈ બધા ચૂપ થઈ ગયા. પેલા દુભાષિયાએ પટેલને જણાવ્યું કે તે ત્યાંનો મુખી હતો.

મુખી આવ્યો, એટલે બધા લોકોએ ઉભા થઈને તેને માન આપ્યું. પટેલે તરતજ પોતાનો સામાન ખોલી એક સરસ ચીજ કાઢી તેને ભેટ આપી. મુખીએ તે વિનયથી સ્વીકારી અને પોતાને લાયક સ્થળે ખેડો. લોકોએ બધી વાત તેને કહી અને મુખીએ તે શાંતિથી સાંભળી. પછી તે પ્રેમા પટેલની સામે જોઈ કહેવા લાગ્યો:

“ભલે તમારી મરજી પડે ત્યાંથી જોઈએ તેટલી જમીન તમે લઈ લો. અમારી પાસે પુષ્કળ જમીન છે.”

પટેલ વિચારવા લાગ્યા: “એમ કેમ લઈ લઉં? કાંઈ ખત તો જોઈએ, નહિં તો આજ આપે અને કાલ લઈ લે તો હું શું કરું?”

પછી તે બોલ્યો: “હું તમારો ઉપકાર માતું છું. તમારે જમીન છે તે ખરું. પણ મારે તો થોડીજ જોઈએ છે. માત્ર એટલુંજ જાણુવા માગું છું કે તમે મને કયી જમીન આપશો, અને જે આપશો તેના

કાયદેસર ખત કરી આપવાના કે નહિ ? આપણી જીવનદોરી મોટા ધણીના હાથમાં છે; તમે પોતે માયાળુ છો, પણ મારાં છોકરાં પાસેથી તમારાં છોકરાં કદાચ તે જમીન પાછી ન લઈ લે તેની ખાતરી શું ?”

મુખીએ જવાબ આપ્યો: “તમે કહો છો તે યરાયર છે. તમેને ખત કરી આપીશું.”

પટેલે તો બોલવું ચાલુ રાખ્યું: “મેં સાંભળ્યું છે કે એક વેપારી અહિં આવ્યો હતો, અને તેને જમીન આપી તમે દસ્તાવેજ કરી આપ્યો હતો. મારે પણ તેવોજ દસ્તાવેજ જોઈએ.”

મુખી તરતજ સમજી ગયો અને બોલ્યો કે “હા બધું તમે કહેશો તેમ થઈ રહેશે. અમારા કાગદાર આવે, એટલે તેને લઈ શહેરમાં જઈને તમને ખત કરી આપીશું.”

પટેલે પૂછ્યું, “તમે શા બાવે જમીન આપો છો ?

મુખીએ કહ્યું: “એકજ દામ છે. હજાર રૂપિયે દિવસ.”

પટેલ સમજ્યા નહિ. તેણે પૂછ્યું, “એક દિવસ તે કેવું માપ ? કેટલા એકરનો દિવસ ?”

મુખી બોલ્યો. “અમે જમીન માપવાની ખીજ રીત જાણતા નથી. દિવસને હિસાબે વેચીએ છીએ. એક દિવસમાં તમે જેટલી જમીનની આસપાસ ફરી વળો તેટલી તમારી.”

પટેલ અચંચામાં પડી ગયા. અને બોલી ઉઠ્યા, કે “આ તો ધણું સારું. એક દિવસમાં તો ધણું ચલાય.”

મુખી હસ્યો, અને કહ્યું: “હા, તેટલી બધી જમીન તમારી મશે પણ એક શરત છે. જ્યાંથી તમે નીકળો ત્યાંજ પાછા સૂરજ આથમતા સુધીમાં ન આવી પહોંચો તો તમારા પૈસા નકામા જાય.”

પટેલે કહ્યું “પણ હું કયે કયે કેકાણે જઈ આવ્યો છું એ તમે કેમ જાણી શકશો ?”

મુખીએ જવાબ આપ્યો: “તમે જ્યાંથી ચાલવાનું શરૂ કરશો

(૩૨)

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, મુસ્ત

ત્યાં અમે બેસી રહીશું. તમે ચાલતાં ચાલતાં કોઢાળીથી જમીન ઉપર નિશાની કરતા જાઓ. પછી અમે તે નિશાનીને આધારે એક લીંટી દોરી આપીશું. તમારાથી નેટલી લેવાય તેટલી લેજો, પણ એટલું ધ્યાનમાં રાખજો, કે સૂર્યાસ્ત સુધીમાં પાછું આવતા રહેવાનું છે.”

પટેલ તો રાજીના રેડ થઇ ગયા. બીજે દિવસે સહવારના વહેલા નીકળતું એમ તેણે નક્કી કર્યું. રાત પડતા ખાઇ પીને આનંદ કરી સૌ સૂવા ગયા. પટેલને સૂવાની સારી સગવડ કરી આપી, સહવારે વહેલા તૈયાર થવાનું કહી બધા ત્યાંથી વિદાય થયા.

(૭)

પ્રેમા પટેલ પધારીમાં પડ્યા, પણ ઉઘ કેમેય આવી નહિ. તેના મગજમાં જમીનનાજ વિચાર ઘૂમ્યા કરતા હતા. તેને વિચાર આવ્યો. “નેટલી જમીનની આસપાસ હું ફરી વળીશ તેટલી લઇ લઇશ. ચાલવામાં જરા પણ ખામી નહિ આવવા દઉં. દિવસો લાંબા છે તેથી વીશેક ગાઢ તો હું ખૂટીથી ચાલી શકીશ. તેટલા ચક્કરમાં ફેરલા એકર માથ તેની ગણતરી પણ હું તો કરી નથી શકતો. જમીનમાં કોઇ ભાગ ખરાબ હશે તો હું વેચી નાંખીશ, અથવા ભાડે આપી દઇશ. પછી ઘણાં દોર પણ ખરીદીશું. જમીન ઘણી હશે એટલે દોરનું ખર્ચ જરા પણ માથે નહિ પડે.”

આવા આવા વિચારોમાં લગભગ આખી રાત પટેલને નિંદ્ર આવી નહિ. છેક પરાદિએ જરા ઝોકું આવ્યું, હજી તો સહેજ આંખ મિચાઇ ત્યાં તેને સ્વપ્ન આવ્યું: “મુખી બાણે હસતો હસતો પોતા બણી આવે છે: જરા નજીક આવ્યો એટલે બણાયું કે તે તો પેલો વેપારી, જે તેને ત્યાં મહેમાન હતો તેજ, બીજું કોઈ નહિ. વળી જરા પાસે આવ્યો, એટલે તેને લાગ્યું, મુખી કે વેપારી કોઈ નહિ પણ તે તો વિદરાણ બાબરો છે. તે આકૃતિ થોડીવારમાં તેની પાં

આવી બેઠી. પટેલે નિહાળીને જોયું તો આજરાનું શરીર તેને બહુજ ભયંકર લાગ્યું, અને તેની પડખે એક મૂડદું દેખાયું. મૂડદાને તપાસ્યું તો તે કોઈનું નહિ, પણ પોતાનું જણાયું. આ જોઈ તે એકદમ હેબતાઈ ઉઠ્યો.

જાગીને વિચારવા લાગ્યો; “આનો અર્થ શું હશે?” પાછો વળી વિચાર આવ્યો, “અરે કંઈ નહિ, એ માત્ર સ્વપ્નનું!” પછી ઓઢવાનું ઉંચું કરી જોયું તો સવારનું ઝાંખું અજવાળું જણાયું. ખેડો ફાટ્યું જાણી પટેલ પથારીમાંથી ઉભા થઈ ગયા. હાથમોઢું ધોઈ તૈયાર થયા. પછી પોતાના ગાડીવાળાને ઉઠાવી કોઢાળી લઈ મુકરર કરેલી જગાએ પહોંચ્યા. ત્યાં બધા માણસોને જગાડયા. તેઓ બધા હાથમોઢું ધોઈ નાસ્તો કરવા બેઠા. પટેલને પણ જરા નાસ્તો કરી લેવા કહ્યું; પણ તેણે તો નાજ પાડી, અને કહ્યું કે “હવે વખત થયો છે. ચાલો ઝટ કામ શરૂ કરી દઈએ.”

(૮)

લોકો બધા તૈયાર થઈ ગયા. બરાબર સૂર્યોદયને વખતે જે જગાએથી ચાલવાનું શરૂ કરવાનું હતું ત્યાં સૌ જઈ પહોંચ્યા. એક ટેકરી ઉપર બધા ચઢ્યા. મુખી પ્રેમા પટેલ પાસે આવ્યો, અને ચારે તરફ હાથ બતાવી કહ્યું: “આ જ્યાં સુધી નજર પહોંચે છે, ત્યાં સુધીની બધી જમીન અમારી છે. તમને ગમે તેટલી લઈ લેજો.”

પટેલ તો બહુજ ખૂશી થઈ ગયા. જમીન તેને ઘણી સારી લાગી. તેની માટી કાળી અને અને ખાતરાળ હતી. કોઈ કોઈ ઠેકાણે છાતી સમું ઘાસ ઉભું હતું.

મુખીએ નિશાની કરી પટેલને કહ્યું, “અહિં આવો, જુઓ, તમારે અહિંથી ચાલવાનું શરૂ કરવું, અને સૂર્યાસ્ત સુધીમાં પાછું અહિંજ પહોંચવું. જેટલી જમીનની આસપાસ ફરી વળશો એટલી

તમારી.”

પટેલે કપડાં કસ્યાં, અને કોદાળી ખભે નાંખી. એકાદ રોટલો પછેડીમાં નાંખી બેઠમાં બાંધ્યો. પાણીની નાની શિરોષ્ઠ પણ ખભે લટકાવી લીધી. અને તૈયાર થઇ ઉભા. પહેલાં તો કપી દિશાએ જવું એ મુંઝવણ થઇ. પણ ઉગમણી દિશાએ જવું એવું તરત નક્કી કર્યું. સૂરજની વાટ જોવા લાગ્યા.

જેવી સૂરજની કોર દેખાઇ, કે તરતજ પટેલ છૂટ્યા. મનમાં વિચાર્યું, કે “એક ક્ષણ પણ ગુમાવવાની નથી. ટાઢા પ્હોરમાં ખૂબ ચસારો.”

પહેલાં તો સાધારણ ઝડપથી ચાલવું શરૂ કર્યું. એ એક ખેતરમાં ચાલ્યા અને કોદાળીથી નિશાની કરી. એમ ચાલતા ગયા અને નિશાની કરતા ગયા. હળવે હળવે તેની ચાલ વધવા લાગી.

કેટલુંક ચાલ્યા પછી પટેલે જરા પાછું વળી જોયું તો ટેકરી ઉપરના લોકો ચોકખા દેખાતા હતા, અને ગાડાંનાં જડોયાં પણ સૂરજનાં તેજથી ચળકતા હતાં. તેણે વિચાર્યું કે ત્રણ સાડત્રણ ગાઉ ચલાયું હશે. હવે તેને જરા પસીનો થવા લાગ્યો, એટલે કેડીયું કાઢી ખભે નાંખ્યું, અને પાછા પગ ઉપાડ્યા. થોડીવાર પછી સૂરજ આમું જોયું તો લાગ્યું કે હવે શિરામણની વેળા થઇ છે.

પટેલ મન સાથે વાત કરવા લાગ્યા; “એક પ્હોર તો હમણા પૂરો થશે, તોય હજી ત્રણ પ્હોર બાકી છે. વળવાને હજી ઘણીય વાર છે.” એમ કહી પગરખાં કાઢ્યાં, અને ત્યાંજ જમાવ્યું. ઉતાવળે ઉતાવળે થોડો રોટલો ખાઇ લીધો, અને શિરોષ્ઠમાંથી થોડું પાણી ટીચી ઉભા થયા. પગરખાં આ વેળા બેઠમાંજ બાંધી લીધાં અને પાછું ચાલવા માંડ્યું.

ચાલતાં ચાલતાં વિચાર કરે છે: “હવે તો ઘણી સહેલાઈથી ચલાય છે: એક ગાઉ વધારે ચાલીશું અને પછી પાછા ફરીશું. સા-

મેની જમીન કાંઈ વધારે સારી લાગે છે. એ છોડી દેવા જેવી નથી.” આમ વિચારતાં દોઢેક ગાઉ આગળ નીકળી ગયા. પછી ત્યાંથી ફરીને બાબુએ વળ્યા.

હવે ટેકરી તરફ નજર કરી તો ત્યાં ઉભેલા લોકો ઉંદર જેવડા લાગતા હતા. પટેલ પાછા જરા થોભ્યા, શિરોમમાંથી પાણી પીધું, અને થોડી વાર થાક ખાધ પાછું ચાલવા માંડ્યું.

થાક ખાધો એટલે થોડો વખત તો નવું જોર આવવાથી ઝડપથી ચાલ્યા, પણ હળવે હળવે પગ ભારે થવા લાગ્યા.

તેણે વિચાર્યું, “ ફક્ત એક બે કલાક સહન કરવાનું છે. પછી તો જીંદગીની નિરાંત છે. આખી પેઢી તરી જશે.”

કેટલુંક ચાલ્યા પછી ત્રીજો ખુણો વળવાનો વિચાર થયો, પણ સામેની થોડીક જમીન ઘણીજ સરસ લાગી, તેથી વિચાર્યું કે આ જમીન છોડી ન દેવી જોઈએ, અહિં શણ સારી ઉગે એવું લાગે છે.” એટલે ત્યાં જઈ નિશાની કરી. “ હવે તો વખત બહુ થોડો છે તેથી પાછા વળવું જોઈએ.” એમ કહી ત્રીજો ખુણો વળ્યા.

(૯)

પટેલને હવે થાક ઠીક ઠીક જણાવા લાગ્યો, અને ચાલવામાં જરા જરા મુશ્કેલી લાગી. પસીનાના ટીપાં બાજી રહ્યાં હતાં. સૂરજ સામું જોયું તો લાગ્યું કે જો આવી રીતે ચલાવીશ તો કોઈ રીતે સૂરજ આથમતાં પહેલાં પહોંચી શકાશે નહિ. તેને થાક ખાવાનું મન થયું પણ તેની હિમ્મત ન ચાલી.

સૂર્યનારાયણને પણ તેમની દયા ન આવી. તેણે તો પોતાનું કામ ચાલુજ રાખ્યું. સૂરજને બહુ નીચે ઉતરેલ જોઈ પટેલે વિચાર કર્યો: “ હું આધે ગયો તેમાં મેં બહુ મોટી ભૂલ કરી.” તેણે જરા ચાંપીને ચાલવાની મહેનત કરી.

પ્રસીનો એટલો વળ્યો હતો કે તેની ચોરણી અને કડીયું બને બીના થઈ ગયાં હતાં, અને શરીર સાથે ચોંટી ગયાં હતાં. થોડેક આગળ ચાલ્યા પછી તો તેણે કોદાળી શિવાય બધો સામાન પડતો મૂક્યો, અને મહા મુશીબતે દોડવા માંડ્યું.

પટેલ મનમાં મનમાં બબડવા લાગ્યા: “ મેં બહુ લોભ કર્યો, હવે બધું ખોઈશ.”

જમીન અને પૈસા બધું જવાની બહીકથી તેનો શ્વાસ પણ ઉડી જાય છે; પ્રસીનો બહુજ વળ્યો છે; શોપથી મોટું સૂકાય છે. તેને મરવાની ધાસ્તી લાગી, હૈયું ધગકવા લાગ્યું, અને મતિ મુંઝાવા લાગી. વિચાર આવ્યો, “આટલી બધી મહેનત કરીને હવે થોડાક માટે અટકું તો લોકો મારી મસ્કરી કરશે.”

સૂરજ આથમવાને બહુ થોડી વાર હતી. પટેલે વધારે જોરથી ચાલવાની મહેનત કરી. હવે તો તદ્દન પાસે આવી પહોંચ્યો છે. સૂરજ સામું પાછું જોય છે અને કહે છે “ હવે તો એકાદ પળની વાર છે.” પટેલ ટેકરી પર જોય છે તો લોકો તેને એકદમ આવવા નિશાની કરે છે. પોતાનો બધો સામાન જ્યાં મૂક્યો હતો ત્યાંજ પટેલો તેને દેખાતો હતો.

પ્રેમા પટેલને સ્હવારે આવેલું સ્વાનું નજરે તરવા લાગ્યું. તેના મનમાં લાગ્યું. “હવે જમીન તો મારી પાસે પુષ્કળ થઈ પણ હું જીવીશ નહિ.” તો પણ સ્હાવ હિમ્મત નથી હારતો. સૂરજ સામું જુએ છે તો તે અરધો આથમી ગયો છે.

પોતામાં જે કંઈ તાકાત રહી હતી તે અજમાવી દોડવા માંડ્યું. જોવો ટેકરી પાસે પહોંચ્યો કે સૂરજ અસ્ત પામ્યો. તે બબડ્યો “ હાય! હાય! બધું ખોયું!” તે અટકવા જાય છે તેવામાં ટેકરી પરના લોકોએ બૂણ પાડી કે “ એકદમ આવ, ઝટ કર, દોડ.” પટેલને ખ્યાલ આવ્યો કે સૂરજ અદિથી તો અસ્ત પામ્યો દેખાય છે પણ

ટેકરી પરથી નજરે પડતો હોવો જોઈએ. એટલે તેણે માંડમાંડ શ્વાસ લેતાં વળી પગ જોરથી ઉપાડ્યો.

ટેકરી ઉપર હજી તડકાનો પ્રકાશ જોવામાં આવતો હતો. તે મનમાં ચિંતવતો હતો કે “પેલો મારો સામાન દેખાય, પેલો મુખી દેખાય.” મુખી પેટ પકડીને હસતો હતો. પ્રેમાને તેનું સ્વાનું યાદ આવ્યું. તેના હાંખાં ગગડી ગયાં, પગ લથડવા લાગ્યા અને નિશાન આગળ પહોંચતાંજ હાથ લાંબા કરી ભોંય પર પડ્યો.

મુખી જૂમ મારી ઉઠ્યો, “શાઆશ, તું ખાટી ગયો. તને બહુ સરસ જમીન મળી છે.”

પ્રેમા પટેલનો ગાડાવાળો તેને લેવા દોડ્યો; પણ પટેલના શરીરમાં પ્રાણ નહોતો. તેના મોંઢામાંથી લોહી વહેતું હતું.

લોકો બધા દિલગીર થઈ માથું ધૂણાવવા લાગ્યા. પટેલના માણસે કાદાળી લીધી, અને જરાજરા પટેલનું શય માથે તેટલો લાંબો અને પહોળો ખાડો ખોદ્યો, અને પ્રેમા પટેલને તેની બાર જોટલી જમીનનો માલિક કર્યો.

ટોલસ્ટોય ની ત્રણ વાર્તાઓ.

જીવનદોરી.

(૧)

એક શહેરમાં નથુ નામે મોચી રહેતો હતો. તે ગરીબ સ્થિતિનો હતો. શહેરમાં એક ઘર ભાડે રાખી તે પોતાની સ્ત્રી તથા છોકરાઓ સાથે રહેતો હતો. પોતાના ધંધામાંથી જે કંઈ પેદાશ થતી તેમાંથી ભાગ્યેજ પોતાના કુટુંબનું તે પોષણ કરી શકતો. શહેરની અંદર મળૂરી અત્યંત સસ્તી હતી. અને કામ ધણુંજ થોડું મળતું હતું. વળી શહેરમાં મોંઘવારી પુષ્કળ હોવાથી પોતાના કુટુંબનું પોષણ કરવું તે મહા મુશીબતનું કામ હતું. પોતાને તથા

પોતાની સ્ત્રી અને છોકરાંઓને માટે ભાગ્યેજ પૂરતાં કપડાં પહેરવાના પણુ ખરીદી શકતો. ન્યાં ખાવાનાજ વાંધા પડે ત્યાં અંધવડનું પૂછવુંજ શું ?

તેની પાસે એક જૂની બંડી-લગભગ ત્રણ વરસની હતી, ને હવે તદ્દન ફાટી ગઈ હતી, તે બીજી ખરીદવાના વિચારમાં હતો. કારણ કે શિયાળાની ઋતુ આવી પહોંચી હતી. શિયાળાની ઋતુ નજીક આવતી હોવાથી પોતાને માટે તથા પોતાની સ્ત્રી તથા છોકરા તથા છોકરીઓ માટે કપડાં ખરીદવા વાસ્તે તેણે અગાઉથીજ પૈસાનો સંગ્રહ કરવાનો નિશ્ચય કરેલો હતો, અને તે નિશ્ચય પ્રમાણે તે થોડા ઘણા પૈસા મહા મુશીબતે એકઠા કરી શક્યો હતો. પરંતુ તે કપડાં લેવા માટે પૂરતા તો નજ હતો.

શહેરની અંદર એક બે ધરાકો પાસે તે પૈસા માંગતો હતો, એટલે તેણે વિચાર કર્યો કે જો હું ઉધરાણી લઈ શકું તો પૂરતાં કપડાં ખરીદી શકીશ. આમ વિચાર કરી તે પોતાના ધરાકોમાં ઉધરાણી કરવા માટે નીકળ્યો. તેની સ્ત્રીએ સવારમાં ખાવાનું કરી તેને પોતાને માટે તથા છોકરાંઓ માટે શું શું કપડાં લેવા તેની યાદિ કરી આપી તેમજ પૈસાનો કપડાં લેવા સિવાય બીજા કાંઈ પણ કામમાં ઉપયોગ ન કરવો, એ વિષે સખત સૂચના કરી. કારણ કે નથુ મોચીને દારૂ પીવાની ટેવ હતી; અને શિયાળામાં દારૂના વ્યસનીઓ તે વિશેષ પીએ છે. નથુ પોતાની સ્ત્રીની સલાહ સ્વીકારી શહેરમાં ઉધરાણી કરવા નીકળી પડ્યો.

પ્રથમ એક ધરાકને ઘેર ગયો. ત્યાં ધરનો ઘણી હાજર ન હતો. પરંતુ તેની સ્ત્રી ઘરમાં હતી. તેણે કહ્યું કે આવતા અઠવાડી-આમાં પૈસા મોકલી આપશે. એટલે ત્યાંથી નિરાશ થઈ બીજા ધરાક પાસે ગયો. એણે સોગનપૂર્વક કહ્યું કે મારી પાસે હમણાં એક ટુટી બદામ પણ નથી. નથુએ તેને ઘણાં સમજાવ્યાં કે કપડાં લેવાં

છે. પણ ધરાકે લાચારી બતાવી.

આ ઉપરથી નથુ તદન નિરાશ થઇ ધરાકને ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. કોઇ વેપારી ઉધાર માલ આપે એવું પણ નહતું. કપડાં ખરીદવાનો મુખ્ય આધાર ઉધરાણીના પૈસા પર હતો. પણ ઉધરાણી બીલકુલ ન મળવાથી તે નિરાશ થઇ ગયો. અને રસ્તે ચાલતાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે હવે મારે શું કરવું? તે ચાલતાં ચાલતાં પોતાના બાજ્યને દોષ દેવા લાગ્યો; ને એક દારૂના પીકા આગળ આવી પહોંચ્યો.

કપડાં ખરીદવાને પૂરતા પૈસા પાસે ન હોવાથી વિચારવા લાગ્યો:—મારી પાસે પૈસા છે એ જૂજ છે, અને એમાંથી કપડાં ખરીદી શકાય એમ છેજ નહિ. માટે ઉત્તમ રસ્તો તો એજ છે કે પીકામાં જઇ દારૂ પી ઘેર પાછા ચાલ્યા જઇએ. એમ વિચાર કરી એણે પોતાની પાસે જે જૂજ પૈસા હતા, તે દારૂ પીવામાં વાપરી દીધા અને ઘર તરફ પાછું ચાલવા માંડ્યું.

ઠંડી અત્યંત જોશથી પડતી હતી. પરંતુ દારૂ લેવાથી હવે તો શરીરમાં ગરમી આવતી હતી, જેથી નથુએ મનમાં ખ્યાલ કર્યો, કે “હવે કપડાંની શી જરૂર છે? હવે બંડી સિવાય ગરમી થાય છે. માટે એજ ઉત્તમ રસ્તો છે કે વિશેષ થંડી હોય તે દિવસે દારૂ પી લેવો, એટલે કપડાંની જરૂર રહેશે નહિ. હવે તો આખી છાંદગી કપડાં સિવાય હું સુખશાંતિમાં ગાળી શકીશ. ફક્ત ઘરમાં સ્ત્રી છે, તે જરા મ્હોં મરડશે પણ તેને તો દયાવી દમ્પિયું. સ્ત્રીઓ એ બાજ્ય-તમાં શું સમજે? કમાવાવાળા તો આપણેજ છીએ ને?”

નથુ દારૂની ધૂનમાં આવા વિચારો કરતો કરતો રસ્તામાં એક ગલીની અંદર આવી પહોંચ્યો, અંધારૂં થવા આવ્યું હતું, અને ગલીમાં બત્તોનાં કોઇ પણ જાતનાં સાધન ન હોવાથી ત્યાં અંધ અંધ-કાર હતો. ત્યાં આગળ તેણે કેટલેક છોટે દિવાલની નજીક હવેલી પાસે કંઈક સફેદ આકૃતિ જોઇ. નથુ આગળ વધતો અટકી બારીકાથી

જેવા લાગ્યો. પરંતુ તે શું છે તે જાણી શક્યો નહિ. પરિચયવાળો હોવાથી વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“ આ જગ્યાએ કંઈ પથર જેવું તો દિવસે જેવામાં આવતું નથી. તો આ શું છે? કાંઈ જનવર છે? એવું તો કંઈ લાગતું નથી. મસ્તક તો મનુષ્યના જેવું લાગે છે. પરંતુ આ સગયે આવા અધકારમાં અત્રે મનુષ્ય શા માટે આવે?”

નથુ ચાલતો ચાલતો હવે તો છેક નજીક આવી પહોંચ્યો, અને ચોક્કસી રીતે જોઈ શકતો હતો. હવે તેની પાછી ખાત્રી થઈ કે એ તો નક્કો કોઈ મનુષ્યજ છે, પછી મરી ગયેલું હોય કે જીવતું. વળી તે જોઈ શક્યો કે તેના શરીર પર બીજકુલ વસ્ત્ર પણ નથી. તે માણસ તદ્દન નસાવસ્થામાં છે અને ભીંતને ટેકવીને સ્તબ્ધ ઉભો રહ્યો છે. આ વિચિત્રતા જોઈ નથુ મનમાં ગમરાયો અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે કોઈએ આ માણસને મારી નાંખી ભીંત સાથે ટેકવી ઉભો રાખ્યો છે.

ઘણાએ વિચાર કરીને નથુ આખરે ત્યાંથી ચાલવા લાગ્યો. અને થોડેક છેટે ગયા બાદ પાછું ફરી જોયું, તો તે માણસને બેસી ને આમતેમ લાલતો જોયો. નથુ જરા નજીક પાછો આવીને જેવા લાગ્યો તો એ પોતાના તરફ તાકીને જોતો માલૂમ પડ્યો. નથુ અગાડિના કરતાં વધુ ખસીવા લાગ્યો. એણે વિચાર્યું કે—“ શું હું અહિંથી ચાલ્યો જઈ? કે આ મનુષ્યની સાથે કાંઈ બોલું? હું એની પાસે જઈ તો એ શું કરશે? પરમાત્મા જાણે કે એ કોણ છે? અને અત્રે આવા અધકારમાં બેસીને શું કરે છે? હું ધાર છું કે હું અહિંઆથી ચાલ્યોજ જઈ. આવા નમ્ર ભિખારી જેવા પાસે જઈ મારે શું કરવું?”

આમ વિચાર કરી તે પાછો ચાલવા લાગ્યો અને થોડેક છેટે ગયા બાદ પાછો ઉભો રહ્યો. અને પોતાના અંતઃકરણ સાથે વિચાર કરવા લાગ્યો:—“ અરે, હું શું કરું છું? એક તદ્દન નગ્નાવસ્થામાં

પડેલાં અને ગરીબ ભિખારી નિરાધાર મનુષ્યની પાસે થઇને કંઇ પણ લાગણી સિવાય શું હું ચાહ્યો જઉં? શું મનુષ્ય જાતિને માટે મારા અંતઃકરણમાં કંઈજ લાગણી નથી? ગરીબ અને નિરાધારને મદદ કરવી એ શું મનુષ્ય કર્તવ્ય નથી? જો એ મનુષ્યની ફરજ હોય તો મારી ફરજ છે કે તે મનુષ્ય પાસે જઇ તેને પૂછવું કે એ કોણ છે? અને શું કરે છે?”

નથુનું અંતઃકરણ તે મનુષ્યની આવી સ્થિતિ જોઇ પ્રેમ અને દયાથી ઉભરાઈ આવ્યું, અને હિંમત ધરી તે માણસ ભણી ચાલવા લાગ્યો.

(૨)

નથુ હવે તે માણસની તદ્દન નજીક આવી પહોંચ્યો અને તેને ખારીકીથી જોવા લાગ્યો. તે મનુષ્ય તદ્દન યુવાન અને મજબૂત બાંધાનો હતો. તેના શરીર ઉપર કંઇ પણ ધા જેવું લાગતું નહોતું. ફક્ત તે ભયભીત થયેલો અને ઠંડીથી અકડાઇ ગયેલો લાગતો હતો. તે નથુના તરફ દૃષ્ટિ પણ કરતો ન હતો. કેમ જાણે કે પોતાની આંખ ઉઘાડવાને પણ અશક્ત હોય! નથુ તેની એકદમ નજીક આવ્યો, અને એકાએક તે મનુષ્યને જાગ્રત થઇ ગયેલો અને ગંભીરતાથી પોતાના તરફ જોતો જોયો.

નથુના અંતઃકરણમાં તેને પોતાના તરફ અમીદૃષ્ટિથી જોતો જોઈ અસંત રનેહ ઉપજી આવ્યો. પોતે પહેરેલી જૂની બંડી ઉતારી નાંખી; પગમાંથી જોડા ઉતારી નાંખ્યા અને કહ્યું:—“કંઇ પણ વ્યર્થ વાતમાં વખત ગુમાવવો એ નકામું છે. માટે જલદી કરો અને આ બંડી અને પગરખાં પહેરી લો” નથુએ તેનું નામ પૂછતાં તેણે જણાવ્યું કે “મારું નામ દેવદૂત છે.”

નથુએ તેને ઉઠાડવામાં મદદ કરી અને જોડા તથા બંડી પહેરાવ્યાં. દેવદૂતની સુખાકૃતિ અસંત તેજસ્વી હતી. અને શરીર પણ

મજબૂત બાંધાતું હતું. તેને જોતાંજ નયુના અંતઃકરણમાં અત્યંત રોહ ઉપજી આવ્યો. એણે તેને પોતાનાં કપડાં અને ખૂટ પહેરાવ્યાં પછી કહ્યું:—“ભાઈ દેવદૂત, હવે તારે કોઈ પણ વનતની ચિંતા રાખવી નહિ. તું મારી સાથે ચાલી શકશે?” નયુનું બોલવું દેવદૂત હવે સમજી શક્યો અને એક પણ શબ્દ બોલ્યા વિના તેની સાથે ચાલવા લાગ્યો.

બંનેએ નયુના ઘર તરફનો રસ્તો લીધો.

નયુએ તેને પૂછ્યું:—“ભાઈ દેવદૂત, તું કેમ કંઈ બોલતો નથી? આપણે હવે ઘેર જઈએ છીએ, જો તારાથી ચાલી ન શકાતું હોય તો આ લાકડી લે અને તેના ટેકાથી ધીમે ધીમે ચાલ.”

દેવદૂત લાકડી હાથમાં લઈ ધીમે ધીમે ચાલવા લાગ્યો. રસ્તે ચાલતાં નયુએ પૂછ્યું:—“બહાલાભાઈ દેવદૂત, તું ક્યાં આગળથી આવે છે?”

દેવદૂતે જણાવ્યું:—“હું આ ભાગોમાંથી આવ્યો નથી.”

નયુએ કહ્યું:—“હા, આટલામાં તો હું બધાને ઓળખું છું. પણ પ્રથમ તું મારા જોવામાં કદી આવ્યો ન હતો. આ ગલીની અંદર હવેલી આગળ તું કેવી રીતે આવી ચઢ્યો?”

દેવદૂતે કહ્યું:—“તે હું કહી શકતો નથી.”

નયુએ કહ્યું:—“હું ધારું છું કે તને કોઈએ ઇજ્જત કરી છે.”

દેવદૂતને કહ્યું:—“કોઈ પણ મનુષ્યે મને ઇજ્જત કરી નથી, પરંતુ પરમાત્માએ મને શિક્ષા કરી છે.”

નયુએ કહ્યું:—“હા. મનુષ્યની સ્થિતિ પોતાના કર્તવ્ય અનુસારજ મળે છે અને પરમાત્મા હંમેશાં ન્યાયી અને દયાળુ છે. તારું જીવન હવે તું કેમ ગાળવા માંગે છે? અને તું ક્યાં જવા ધારે છે?”

દેવદૂતે જણાવ્યું:—“મને બધું સરખુંજ છે.” નયુ જરા આશ્ચર્ય પામ્યો અને પોતાના અંતઃકરણ સાથે વિચારવા લાગ્યો, કે—“આ મનુષ્ય કોઈ પણ પ્રકારે દુરાચારી લાગતો નથી. એનું બોલવું તદ્દન

શાંતિભરેલું છે. પરંતુ પોતાની હકાકત કહેતાં એ ડરે છે. હશે, ગમે એ હોય. હું એને મારે ઘેર તો તેડીજ જઈશ.” એમ વિચારી દેવદૂતને કહ્યું:—“ભાઈ તું મારી સાથે ઘેર ચાલ. અને હંડીથી તું અકડાઈ ગયેલો છે માટે અગ્નિ પાસે બેસી જરા આરામ લે. પછી તારે જે કહેવા કરવાનું હોય તે નિરાંતે મને કહેજે.”

હવે નથુનું ઘર નજીક આવવા લાગ્યું એટલે તેને પોતાની સ્ત્રી સાંભરી આવી. તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો:—“સ્ત્રી અને છોકરાં માટે હું કપડાં ખરીદવા ગયો. કંમલાગ્યે પૈસા ન મળવાથી કપડાં ન લઈ શક્યો, અને પાસે જે જૂજ પૈસા હતા તેનો આવી હંડીમાં દાફ પી લીધો. રસ્તે ચાલતાં આ નમ્ર ભિખારીને સાથે ઉપાડી લાગ્યો. ઘરમાં ખાવાનું પણ પૂરતું નહિ હોય. એટલે સ્ત્રી ગુસ્સો તો કરવાનીજ. હરિ, હરિ. જે બને તે ખરૂં.”

નથુ જ્યારે જ્યારે દેવદૂતના મોંઢા સામું જોતો એટલે તેના અંતઃકરણમાં કુદરતી પ્રેમ ઉત્પન્ન થઈ આવતો હતો. તેથી બધા વિચારો તે ભૂલી જતો હતો. આવી રીતે વિચારમાં ચાલતાં ચાલતાં દેવદૂત સાથે નથુ ઘરની નજીક આવી પહોંચ્યો.

(૩)

નથુની સ્ત્રીએ ઘરનું સર્વે કામકાજ આટોપી લીધું હતું. પોતે બળતણ પાણી વગેરે લઈ આવી હતી. અને છોકરાંએને ખવરાવી કામકાજમાંથી પરવારી હતી. પોતે પણ થોડુંક ખાઈને વિચાર કરતી બેસી હતી:—“નથુ ગામમાં ગયેલ છે એટલે ગમે તે જગ્યાએ ખાઈનેજ આવશે. એટલે તેના ભાગનું ખાવાનું બાકી રહેશે; તેથી આવતી કાલે બધાંને ચાલી રહે એટલું તો ખાવાનું છે.”

આમ વિચાર કરી તે પોતાના ઘણીનું એક જૂનું કુકરું તૈન ફાટી ગયું હતું તે શીવવા બેઠી, અને તરંગો કરવા લાગી:—

“મારો ધણી હમણું આવશે અને મારે સારું તેમજ છોકરાંઓને સારું કપડાં લઈ આવશે. હું ધારું છું કે ઉઘરાણી મળી હશે. અને જરૂર કપડાં લઈ આવશે. પહેરવાનાં કપડાં ન હોવાથી મારાથી તેમજ છોકરાંઓથી બહાર પણ નીકળાતું નથી. જો ઉઘરાણી નહિ મળી હોય તો પાસે જો જૂનું પૈસા છે તે દારૂ પીવામાં તો ન ઉડાડી દે ! આટલીજ મને ધાસ્તી છે.”

આમ ઘોડા દોડાવતી હતી તેવામાં ખારણે ઓટલા ઉપર પગલાંતો અવાજ સંભળાયો. તે કુડતું એક જાણુએ મૂકી ઉડી, એટલે નથુને એક માણસ સાથે ખારણામાં પેસતો જોયો. પોતાના ધણીના જોડા અને અંગરખું પણ તે પુરૂષે પહેરેલા જોઈને તે વિચાર વમળમાં પડી. પોતાના ધણીની પાસે ઉભી રહેતાં તુરતજ તેને દારૂની વાસ આવી. વળી નથુની પાસે કંઈ પણ સામાન નહિ જોયો. તેનો ચહેરો ઉદાસીન અને ફિક્કો પડી ગયેલો જોઈ વિચાર્યું કે પોતાની પાસેના પૈસાનો દારૂ પી ગયો છે. અને સાથે આ રસ્તે ચાલતા બિખારી દારૂડીઓને પણ ઉપાડી લાવ્યો છે !

નથુ અને દેવદૂત આગળ ઓરડા તરફ ચાલવા લાગ્યા અને સ્ત્રી પણ પાછળ વિચાર કરતી ચાલી:—“એણે પોતાનું અંગરખું આને પહેરાવ્યું છે અને એની પાસે નીચે કુડતું પણ દેખાતું નથી. માથા પર ટોપી પણ નથી.” દેવદૂત ઓરડામાં પેઠો કે એક જગ્યાએ હાલ્યા ચાલ્યા સિવાય ફક્ત નીચી નજર રાખી ઉભો રહ્યો. નથુની સ્ત્રીએ વિચાર્યું કે એ સારો માણસ નથી અને ખીંચેલા જોયો લાગે છે. એમ વિચાર આંધી પોતે રસોડામાં ગઈ અને શું વાતચીત થાય તે સંભળવા લાગી.

નથુ પોતાની ટોપી ઉતારી આંકડા પર બેસી ગયો. તે સમજ્યો કે ઘરમાં સ્ત્રીનો મિત્તસ ગયો છે. થોડી વાર પછી પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું:—“અમને હવે તું કંઈ ખાવાનું આપશે ?” પણ તેણે સાંભળ્યુંજ

ન હોય તેમ તે બપોડી અને રસોડામાંથી ચૂલા પાસેથી ઉડીજ નહિ. તે તો પોતાના ઘણી તરફ જોઈ નિઃશ્વાસ નાંખ્યા કરતી હતી.

નથુએ આ બાબત કંઈ ધ્યાન પરજ લીધી નહિ. તે દેવદૂત પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો:—“ભાઈ, અહિં એક બાબત એ શું કામ ઉભો રહ્યો છે? આવ, અને આ પાટલા પર બેસ. આપણે હવે વાળુ કરીશું.” પોતાની સ્ત્રીને પૂછવા લાગ્યો:—“કેમ આજે કંઈ રાંધ્યું છે કે નહિ?”

સ્ત્રીએ કહ્યું:—“રાંધ્યું છે. પરંતુ તમારે માટે તે નથી. દારૂ પી પીને તમે તમારી બુદ્ધિજ ગુમાવી છો! તમે શહેરમાં મારે સાથે તથા છોકરાંઓ સાથે કપડાં લેવા ગયા તે ન લાવતાં દારૂ પીને રસ્તે ચાલતા આ નગ્ન રખડતા ભિખારીને સાથે ઉપાડી લાવ્યા. તમને કંઈ શરમ નથી આવતી? તમારા જેવા પીધેલને માટે મારી પાસે ખાવાનું નથી.”

નથુ જરા ગુસ્સાના આવેશમાં બોલ્યો:—“હવે એટલું બસ થશે. જરા જામને ટુંકી કર. પ્રથમ તું પૂછ તો ખરી કે એ કેવો માણસ છે?”

સ્ત્રીએ કહ્યું:—“તમે પેલા પૈસાનું શું કર્યું તે તો કહો!” દારૂ પીતાં થોડા પૈસા બાકી રહ્યા હતા તે નથુએ તેના તરફ ફેંકી દીધા અને જણાવ્યું કે:—“ઉઘરાણી બીલકુલ મળી નહિ. આવતા અઢવાડી-આમાં વાપદો કર્યો છે, ત્યારે કપડાં વિષે જોઈશું.”

આ સાંભળી સ્ત્રી વધુ ગુસ્સે થઈ અને એક નમ્ર ભિખારીને ઘરમાં આણેલો જોઈ તે નથુ પર ગાળો વરસાવવા લાગી. પાસે પડેલા પૈસા લઈ તે નથુને કહેવા લાગી:—“મારી પાસે ખાવાનું નથી. આવા રઝળતા ભિખારીઓને તમે ઘરમાં લાવ્યા કરશો તો હું ખાવાનું ક્યાંથી આપીશ?”

નથુએ ગુસ્સાથી કહ્યું:—“તું એકદમ ચૂપ રહે. અને મારે જે કહેવાનું છે તે સાંભળ.”

સ્ત્રી કહેવા લાગી કે “તમારા જેવા પીધેલ બેવકૂફ પાસેથી શું અફલની વાત સાંભળવી હતી? પૈસા લઈ કપડાં લેવા ગયા અને તેનો દારૂ પી રસ્તામાંથી રજળતા બિખારીને ઉપાડી લઈ ઘેર આવ્યા; અને હવે મારું કર અને મારા પુનીઆતું પણ કર !! આ તમારી કુટેવો હું સહન કરી શકતી નથી.” અત્યંત ગુસ્સાના આવેશથી તે સળગી ઉડી હતી, એટલે જેટલાં વેણ કહેવાય તેટલાં બધાં કહ્યાં.

નથુ આ સર્વ શાંત ચિત્તથી સાંભળી રહ્યો, કારણ કે આ દે-ખાવ કંઈ તેને નવો ન હતો. ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં સ્ત્રીએ ત્યાંથી ચાલી જવાનો વિચાર કર્યો. પરંતુ આ અગ્નિયો પુરૂષ કોણ હતો તે જાણવાની તેને ઘણી ઉત્કંઠા હતી તેથી તે રસોડામાં જ બેસી.

(૪)

નથુ તથા દેવદૂત બાંકડા ઉપર બોલ્યા ચાલ્યા સિવાય બેસી રહ્યા હતા. સ્ત્રીએ પોતાના મનનો ઉભરો વચનબાણ વડે ખાલી કર્યો, અને આખરે થોડોક સમય વીત્યા બાદ તે શાંત પડી અને નથુને કહેવા લાગી કે “જો આ મનુષ્ય ભલે હોય તો આવી નસાવસ્થા અને અધમાવસ્થામાં કેમ હોય? પાસે પહેરવાનું એક પહેરણુ પણ નથી. આવું ઉત્તમ પુરૂષરત્ન તમે ક્યાંથી શોધી લાવ્યા?”

નથુ બોલ્યો—“હું તને પ્રથમથી જ આ મનુષ્ય વિષે કહેવાની કોશિષમાં હતો. પરંતુ તારો ઉભરો ખાલી કર્યા સિવાય તું કોઈનું સાંભળે એમ ક્યાં છે? હું સામે છેટેની ગલીમાં જઈને અંધારામાંથી ચાલ્યો આવતો હતો ત્યાં આગળ પેલા દેવળ નગરદીક બીંતને અઢેલી આ માણસને તદ્દન નસાવસ્થામાં બેઠેલો મેં જોયો. ઠંડીથી એ તદ્દન અકડાઈ ગયેલો હતો. પ્રથમ તો મને આવી સ્થિતિમાં મનુષ્યને જોઈ ધાસ્તી લાગી અને હું ઘર તરફ ચાલ્યો આવવા લાગ્યો.

“પરંતુ પરમાત્માએ મને પ્રેરણા કરી કે એક દુઃખી મનુષ્યને

આવી સ્થિતિમાં જોઈ તેના વિષે કંઈ પણ તજવીજ કર્યા સિવાય ચાલી અવાયજ નહિ. અને તેથી હું પાછો ફર્યો, અને તેની પાસે ગયો, ઈશ્વરેજ અને એની પાસે મોકલ્યો. નહિ તો એ હંડીમાં અક-
ળાઈને મરી જત. આપણે કેવી રીતે કલ્પના કરી શકાએ કે એની ઉપર શું મહાન કષ્ટ ઉતરી પડ્યું છે? જ્યેથી મેં એને માઈ અંગ-
રખું અને પગરખાં પહેરાવ્યાં. અને અહિંથી લઈ આવ્યો. હવે તારા અંતઃકરણમાં જરા દયા રાખ. આપણે સર્વને એક વખત મરવું તો છેજ. તો પાપાચરણ કરતાં તરત અટકવું જોઈએ.”

આ સાંભળી સ્ત્રીના અંતઃકરણમાં પાછો ટપકો દેવાનું મન થઈ આવતું હતું. પરંતુ તેણે નવા આવેલા શખસની સામે જોયું. અને કંઈ બોલી નહિ. દેવદૂત બાંકડાના એક ખૂણા ઉપર આંખો મિંચી મસ્તક નીચું રાખી હાથ્યા ચાલ્યા સિવાય હંડા વિચારમાં નિમગ્ન થઈ બેઠેલો હતો. નયુની સ્ત્રી પણ શાંત થઈને બોલ્યા ચાલ્યા સિવાય ઉભી રહી હતી.

નયુએ કહ્યું:—“શું તારા અંતઃકરણમાં ઈશ્વરનો વાસ નથી?” આ શબ્દોથી સ્ત્રીનું અંતઃકરણ એકાએક નરમ થઈ ગયું. અને તે દેવદૂતના તરફ જોવા લાગી. તેને તેના તરફ પ્રેમવ્રતિ ઉત્પન્ન થઈ. તે તરતજ રસોડામાં ગઈ અને બેંનેને માટે ખાવાનું લઈ આવી. નયુએ દેવદૂતને પાસે બોલાવ્યો અને રોટલી ખાવા આપી. બંને જણા સાથે બેસી ખાવા લાગ્યા.

નયુની સ્ત્રી પણ એક બાજુ ઉભી રહી દેવદૂતને બારીકાથી જોવા લાગી. એને તેને માટે દિલમાં સદ્ભાવ ઉત્પન્ન થયો. એકાએક દેવદૂતના મોં ઉપર પ્રકાશ ઉત્પન્ન થયો. તેની આંખો ચળકવા લાગી અને સ્ત્રીને જોઈ તેણે મોં મલકાવ્યું. નયુ તથા તેની સ્ત્રી બંને આશ્ચર્ય પામ્યાં. દેવદૂત અને નયુ બંને જમી રહ્યા પછી સ્ત્રીએ વાસણ ધોયાં. અને તે પછી દેવદૂત પાસે આવીને પૂછવા

લાગી:-“ ભાઈ, તમે ક્યાંથી આવો છો ? ”

“ હું આ વિભાગમાં વસતો નથી. ” દેવદૂતે કહ્યું.

“ તમે આ રસ્તા ઉપર ક્યાંથી આવી ચઢ્યા ? ”

દેવદૂત-“ હું તે કહી શકતો નથી. ”

સ્ત્રી-“ શું આપને કોઈએ લૂંટી લીધા છે ? ”

દેવદૂત-“ પરમાત્માએ મને શિક્ષા કરી છે. ”

સ્ત્રી-“ શું આપ ત્યાં આગળ છેક નસાવસ્થામાં, ખેત્રાન સ્થિતિમાં પડ્યા હતા ? ”

દેવદૂત-“ હા, હું તદ્દન નસાવસ્થામાંજ હતો. અને કંડીથી અત્યંત અકડાઈ ગયો હતો. તમારા ઉદાર અને પરોપકારી ધણીએ મારા ઉપર દયા કરી; અને પોતાનો કોટ મને પહેરાવી અહિં લઈ આવ્યા. અને તમે પણ સ્વાદિષ્ટ ભોજન આપી સંતોષ્યો. અને મારા ઉપર દયા કરી. પરમ દયાળુ પ્રભુ એનો અદ્વૈતો તમને અવશ્ય આપશે. ”

નથુની સ્ત્રીએ પોતાના ધણીનું જે જૂનું પહેરણ સાંધ્યું હતું ત દેવદૂતને આપ્યું. અને એક જૂની ધજ્જર પણ આપી. અને કહ્યું કે-“ આપને માટે હું રસોડામાં ચૂલાની નજીક પથારી કરું છું ત્યાં સૂઈ જાઓ. રસોડામાં ગરમી હોવાથી આપને રાત્રે કંડી લાગશે નહિ. ”

દેવદૂત કપડાં પહેરી રસોડામાં સૂઈ ગયો. નથુ અને તેની સ્ત્રી પણ સૂઈ ગયાં. નથુની સ્ત્રી સૂઈ ગઈ પણ તેને ખીલકુલ નિદ્રા આવી નહિ. દેવદૂત વિષેના વિચાર તેના મનમાંથી જરાયે ખસતા નહોતા. વળી તેને આવતી કાલની ચિંતા થઈ કારણ કે ઘરમાં રોટલી ખીલકુલ રહી નહોતી. પોતાના ધણીની ધજ્જર અને પહેરણ પણ દેવદૂતને આપી દીધાં હતાં. આથી તે નિરાશ થઈ. પરંતુ દેવદૂતની દયામણી સ્થિતિ જોઈ તેના દિલમાં લાગણી પણ ઉત્પન્ન થઈ આવતી. આવા વિચારમાં ને વિચારમાં તે મોડી રાત સુધી ઉઘી નહિ. તેણે

પોતાના ધણીને પણ જાગતો જોયો. નથુએ પૂછ્યું:—“ કેમ તું પણ જાગે છે કે ? ”

સ્ત્રીએ કહ્યું:—“ હા, તમે બંને જણાએ બધી રોટલી ખલાસ કરી છે. તેથી હવે કાલે શું કરીશું તેના વિચારમાં હું પડી છું. હું ધારું છું કે કાલે પાટોશીને ત્યાંથી રોટલી ઉછિની લાવવી પડશે. તે સિવાય બીજો રસ્તો નથી. ”

નથુએ કહ્યું:—“ જ્યાં સુધી આપણે જીવીએ છીએ ત્યાં સુધીની આપણી ફિકર તે પરમ દયાળુ પિતાનેજ છે. ‘ કાડીને કણ અને હાથીને મણ. ’ એમ સૌ સૌની જરૂરીઆત પ્રમાણે તે આપે છે. તો તારી અને મારી ચિંતા શું કામની ? ”

સ્ત્રી આ સાંભળી શાંત થઈ અને થોડી વાર પછી પૂછવા લાગી :—“ આ દેવદૂત બહો માણસ દેખાય છે. પરંતુ એ પોતાના વિષેની હકીકત કેમ આપણને જણાવતો નથી ? ”

નથુએ કહ્યું:—“ એ નહિ જણાવી શકે એવી સ્થિતિમાં હશે. એટલે આપણે જાણવાની શી જરૂર છે ? ”

સ્ત્રીએ કહ્યું:—“ એ તો હીક. પરંતુ આપણે બીજાઓને આપણી સ્થિતિ પ્રમાણે મદદ આપીએ છીએ. ત્યારે આપણને કેમ કોઈ આપતું નથી ? ”

નથુને આ પ્રશ્નનો જવાબ શું આપવો, એ સૂઝ્યું નહિ. તેથી કહ્યું:—“ બસ હવે વાતો બંધ કર, અને સૂઈ જા. મને ઉંઘ આવે છે. ” એમ કહી નથુ બેસતો બંધ પડ્યો; અને થોડી વારમાં સૌ નિદ્રાવશ થયાં.

(૫)

નથુ સવારના પહેરમાં જલદી ઉઠ્યો. તેની સ્ત્રી પાટોશીને ત્યાંથી ઉછિની રોટલી લેવા ગઈ. દેવદૂત ઉઠીને મ્હોં વગેરે ઘોઘ બાંકડા

ઉપર ખેડો હતો. તેનો ચહેરો આજે ધણેજ તેજવાન લાગતો હતો. નથુએ પૂછ્યું:—“ વહાલા ભાઈ દેવદૂત, આપણું પેટ ખાવાનું માંગશે અને શરીર પહેરવાનાં કપડાં માંગશે. માટે તમારે તે સાધનો મેળવવા કામ કરવું પડશે. તમો શું કામ કરી શકો એમ છો ?”

“ હું કંઈ પણ જાણતો નથી. ” દેવદૂતે કહ્યું.

નથુ અજ્ઞયમ થયો. પણ કહ્યું, કે “ તમો કંઈ જાણતા નથી એ કીક, પરંતુ મનુષ્ય પોતાની દૃઢ ઇચ્છાથી બધું શીખી શકે છે. ”

“ બીજા કરે છે તેમ હું પણ કરીશ ” દેવદૂતે કહ્યું.

“ ભાઈ દેવદૂત, તું તારી કંઈ પણ હકીકત કહેતો નથી એ તારી ભરજી. પરંતુ તારી જાત નિભાવવા માટે—તારી જીંદગીનાં સાધન મેળવવા માટે—તારે કમાવું જોઈશે. હું જેમ બતાવીશ એમ તું કામ કરશે તો હું તને મારે ત્યાંજ રાખીશ. ”

“ મધ્યર તમને તેનો બદલો આપશે. હું કામ કરીશ. મારે શું કરવું તે મને બતાવો. ”

નથુએ દોરી લીધી અને પોતાની આંગળી વચ્ચે રાખી તેને મીણુ કેમ લગાડવું તે બતાવ્યું. દેવદૂત અત્યંત ચાલાક હતો. કોઈ પણ કાર્ય તેને એક વખત બતાવ્યું કે તરતજ ધ્યાનમાં લઈ શીખી જતો હતો. નથુએ તેને જોડાન તળાખાં કેમ શીવવાં, ચુકો કેમ મારવી, વગેરે બતાવ્યું અને દેવદૂત તે તરતજ શીખી ગયો. ત્રણ દિવસમાં તો એક હુશીયાર મોઝીની સાથે હરિકાઈ કરી શકે એટલું તેને આવડી ગયું. નથુ તેની ચાલાકી જોઈ અત્યંત રાજી થયો.

હવે દેવદૂત આરામ લીધા સિવાય અત્યંત ઉલટથી કામ કરવા લાગ્યો. એને ખાવાનું પણ તદ્દત થોડુંજ જોઈતું હતું. જ્યારે કામ ખલાસ થતું, ત્યારે તે શાંત થઈ બેસતો, અને આકાશ તરફ જોયા કરતો. તે ક્વચિતજ ધરમાંથી બહાર રસ્તા ઉપર નીકળ્યો હશે. જરૂર હોય તેનાથી કદી વધુ વાત કરી નથી, કદી હસ્યો પણ

નથી. કે કદી કોઈની મસ્કરી કરી નથી. નથુ અને તેની સ્ત્રીએ ફક્ત એકજ વખત તેને હસ્તો જોયો હતો. અને તે જ્યારે પહેલવહેલે દિવસે નથુ સાથે રાતના આવ્યો અને તેની સ્ત્રીએ જ્યારે પ્રથમ ખાવાનું આપ્યું ત્યારેજ.

(૬)

દિવસ ઉપર દિવસ, અઠવાડીયાં ઉપર અઠવાડીયાં એમ પસાર થવાં લાગ્યાં. અને દેવદૂત નથુને ત્યાંજ રહેતો, ખાતો અને કામ કરતો. દેવદૂતના આવ્યા પછી નથુના કાર્યની ખ્યાતિ શહેર બહાર પણ પ્રસરવા લાગી. લોકો વાત કરવા લાગ્યા કે નથુ મોઝીના જેવા જેડા બીજું કોઈ બતાવી શકે એમ નથી. કામ ધાણુંજ મજબૂત ટકાઉ અને ચોકખું થાય છે. અને એને લીધે પાડોશના શહેર ગામ-ડામાંથી પણ નથુને પગરખાં વગેરે બતાવવાની વરદી દિન પ્રતિદિન વધુને વધુ મળવા લાગી.

એક દિવસ નથુ અને દેવદૂત પોતાના કામમાં જેડા હતા ત્યાં આગળ એક ગાડું આવીને ઉભું રહ્યું. તેમણે બારીમાંથી બહાર જોયું તો ગાડું પોતાનાજ ઘર આગળ ઉભું રહેતું જોયું. ગાડામાંથી એક માણસ નીચે ઉતર્યો એટલે ભારે કપડાં પહેરેલ એક શેડીઓ બહાર નીકળ્યો. નથુ બારણું ઉઘાડી સામો ઉતાવળથી ગયો. અને તે શેડીઓ નીચે વળી બારણામાં પેડો. તે શરીરે હટપુટ હતો. બાંકડા ઉપર બેઠો, અને પૂછ્યું:—“દુકાનનો ઘણી કાણુ છે?”

નથુ આવકાર સહિત બોલ્યો:—“હું છું; મહેરબાન કાંઈ હુકમ?”

શેડીઓએ પોતાના નોકરને બોલાવ્યો અને ગાડીમાંથી ચામડું લઈ આવવાની આજ્ઞા કરી. નોકર તે લઈ આવ્યો. અને શેડે તે છોડી નથુને આપ્યું, અને કહ્યું:—“આ ચામડું તેં જોયું? તું સમજે છે કે એ કંઈ જાતનું ચામડું છે?”

નથુએ કહ્યું:—સાહેબ, બહુજ સુંદર ચામડું છે.

શેડીઆએ કહ્યું:—“ તારી છાંદગીમાં પણ આવું ચામડું તેં જોયું નહિ હોય. એ બહુજ કીંમતી છે. હવે આમાંથી તું મારે માટે જોડા બનાવી શકશે ?”

નથુએ કહ્યું:—“ હા સાહેબ. ”

શેડીઆ બોલ્યો:—આટલું તારે ખાસ યાદ રાખવાનું છે કે તું કેવા સરસ ચામડામાંથી અને કેને સાડા જોડા બનાવવાનો છે. તારે એવા સરસ જોડા બનાવવા પડશે કે તે એક વરસ સુધી ઘાટ બદલાયા સિવાય ચાલે. તારાથી એવી રીતે બનતું હોય તોજ ચામડું કાપજે; નહિ તો રહેવા દેજે. હું ખીજી જગ્યાએ આપીશ. જે એક વરસની મુદતમાં જોડા ફાટી ગયા, કે આકાર બદલાયો તો હું તને જોલમાં મોકલીશ. એ ધ્યાનમાં રાખીને જોડા બનાવવાનું માથે લેજે. અને જે એક વરસ સુધી આકાર બદલાયા વિના ચાલશે તો તેને માટે તને બમણું દામ આપીશ. ”

નથુ તો આથી ગભરાઈ ગયો. તે દેવદૂત પાસે જઈ કાનમાં કહેવા લાગ્યો કે “ કેમ, આ કામ લઈએને ?”

દેવદૂતે હા પાડી એટલે નથુએ શેડીઆને કહ્યું:—“ તમારી શરત મુજબ જોડા બનાવી શકીશ. ” શેડે પગનું માપ લેવાનું કહ્યું. નથુ માપ લેતો હતો એટલામાં તે શેડીઆએ દેવદૂત તરફ નજર નાંખી પૂછ્યું:—“ આ કોણ ?” નથુએ જણાવ્યું, કે “ મારો નોકર છે. ” શેડે કહ્યું, કે “ એવા સરસ જોડા બનાવજે કે એક વરસ સુધી ચાલે. ”

દેવદૂતે સાંભળ્યા ક્યું. તેની નજર શેડીઆની ઉપર હતી. અને કેટલીક વખત તે તેના માથાની ઉપર ઉંચે જોયાં કરતો હતો. કેટલોક વખત એમ જોયા પછી તે હસી પડ્યો. અને તેનો આખો ચહેરો પ્રકાશમાન જણાવા લાગ્યો.

શેઠ દેવદૂતને કહ્યું:-“ તું શું હસે છે? કંઈ જંગલી જોવો લાગે છે. એટલું બરોબર ધ્યાન રાખજો કે વખતસર જોડા તૈયાર કરવાના છે. ”

દેવદૂતે કહ્યું:-“ આપને જ્યારે જોઈએ ત્યારે હું હાજર કરીશ. ”

શેઠીઆએ ખીજી આપવા જેવી સૂચના આપી અને પછી પોતાના ગાડામાં બેસી ત્યાંથી વિદાય થયો.

(૭)

નથુએ દેવદૂતને જણાવ્યું, કે “ જો, આપણે આ કામ હાથમાં લીધું છે, પરંતુ એવા સરસ જોડા બનાવવા જોઈએ કે આપણે કાંઈ હરકતમાં આવી ન પડીએ. આ ચામડું ઘણું જ ઉત્તમ છે. અને શેઠીઆ ઘણું જ કડક મગજનો લાગે છે. કોઈ પણ જાતની ભૂલ ન થાય એને માટે અત્યંત કાળજી રાખવાની છે. તું મારા કરતાં વિશેષ હુશિઆર છે માટે એ કામ તું જ હાથમાં લે. ”

દેવદૂતે સરસ જોડા બનાવવાનું કામ પોતાના ઉપર લીધું; અને ચામડું લઈ તેને નરમ બનાવવા લાગ્યો. પછી તેને કાપવાનું શરૂ કર્યું. નથુની સ્ત્રી તેની પાસે આવીને બેઠી, અને દેવદૂત શું કરે છે તે જોવા લાગી. અને અગત્યન થઈ કે દેવદૂત કેવી રીતે કાપે છે. કારણ કે નથુની સ્ત્રીને પણ તે કામનો કંઈક મહાવરો હતો. તે જોઈ શકી કે દેવદૂતે તે જોડાને માટે ચામડું કાપવાનું મૂકી સપાટ બનાવવાના કડકા કાપ્યા. છતાં તેણે વિચાર કર્યો કે કદાચ મરદના જોડા કેવી રીતે બનાવવા તેની મને ખબર ન હશે. દેવદૂત અમારા બધા કરતાં હુશિઆર છે માટે જેમ એની મરજીમાં આવે તેમ કરવા દેવું.

હવે દેવદૂત સપાટને માટે ચામડું કાપી રહ્યો. અને એકવડા દ્વારાથી તે સીવવા લાગ્યો. નથુની સ્ત્રી ફરી અગત્યન થઈ. કારણ

કે તે જાણતી હતી કે જોડા બનાવવા માટે એવડો દોરો વાપરવો પડે છે. પરંતુ હજી પણ તે ચૂપ બેસી રહીને દેવદૂત શું કરે છે તે જોવા લાગી. થોડીવાર પછી નથુ આવ્યો અને તેણે જોયું કે પેલા શેડીઆના ચામડામાંથી જોડા બનાવવાનું મૂકી દેવદૂત સપાટ બનાવે છે !

નથુ એકદમ દિલગીર થઇ ગયો અને વિચાર્યું કે દેવદૂત એક વર્ષ થયાં કામ કરે છે અને કોઈ દિવસ કાંઈ પણ ભૂલ કરી નથી અને આજે આ શું કરે છે ? શેડીઆએ જોડા બનાવવાનું કહ્યું છે ને આ તો સપાટ બનાવે છે. હવે તો એણે ચામડું પણ કાપીને બગાડ્યું છે ! અને હું શેડીઆને શું જવાબ દઈશ ? એમ મોટી ફિકરમાં પડ્યો. કારણ કે એવું ચામડું બીજી જગ્યાએથી મળી શકે એમ પણ ન હતું.

અત્યંત શોકાતુર થઈ તેણે દેવદૂતને કહ્યું:—“ મારા દોસ્તદાર, આ તેં શું કર્યું ? તેં મારા સર્વસ્વનો હવે નાશ કર્યો છે. શેડીઆએ જોડા બનાવવાનો હુકમ આપ્યો છે અને તેં તો સપાટ બનાવ્યા. હવે હું શું કરીશ ? તે શેડીઆ કોઈ મોટો પુરૂષ છે; અને તે મને કેદમાં નાંખશે. મારા બાયડી છોકરાનું શું થશે ?...”

નથુ આમ વાતચીત કરે છે એટલામાં બારણે કોઈનો અવાજ સંભળાયો. બારીમાંથી નથુએ બહાર જોયું, તો કોઈ ઘોડા ઉપરથી ઉતરી દુકાનમાં આવે છે. તેણે જઈ બારણું ઉઘાડ્યું તો તેજ શેડીઆનો નોકર આવ્યો. તે કહેવા લાગ્યો કે—“ મારી શેઠાણીએ જોડા વિષે કંઈ સૂચના કરવા મને મોકલ્યો છે. ”

નથુએ પૂછ્યું:—“ શું છે ?”

નોકરે કહ્યું:—“ શેઠ મારા આવ્યા હતા, તેને માટે જોડા બનાવવાના હતા. પરંતુ તે એકાએક ગુજરી ગયા છે. ”

નથુએ કહ્યું:—“ એવું તું શું બોલે છે ?”

નોકરે કહ્યું—“ શેઠ ગાડીમાં બેસી તારે ઘેરથી ગયા કે રસ્તા-

માંજ ગાડામાં તેઓ એકાએક ગુજરી ગયા. ગાડું ઘર આગળ પહોંચ્યું, ત્યારે હું પાસે ગયો અને જોઉં છું તો શેઠ ચત્તાપાટ પડેલા અને શ્વાસ પણ બંધ થઇ ગયેલો ! અમોએ ગાડામાંથી નીચે ઉતાર્યા. પરંતુ તેમનામાં જીવ નહોતો. આ આશ્ચર્યકારક તેમજ બેદકારક બનાવ છે. મારી શેઠાણીએ તરતજ મને કહ્યું કે ‘મોચીને ત્યાં પાછો જા. અને જોડા બનાવવાનો હુકમ આપ્યો છે તેને બદલે તેજ ચામડામાંથી શયને વારતે સપાટ બનાવવાનું કહી આવ, અને જ્યાં સુધી તે તૈયાર થાય ત્યાં સુધી થોભજે. અને તારી સાથેજ આજે આવજે, આથી હું તમારી પાસે કહેવા આવ્યો છું.’ દેવદૂતે સપાટ તૈયારજ કરી રાખી હતી. તેને સાફ કરીને બીજા ચામડાના હુકડા વધેલા હતા તે એકલા કરી એક બેંગી બનાવી. સપાટ અને તે બેંગી તે નોકરને હવાલે કરી દીધાં. નોકર તેમને પૈસા ચૂકવી આપી ત્યાંથી આલી નીકળ્યો.

(૮)

એક વર્ષ પૂરું થયું. બે પૂરાં થયાં. અને દેવદૂતને નથુને ત્યાં રહેવાને હવે પાંચ વર્ષ થઇ ગયાં. દેવદૂત અગાઉની માફજ રહેતો હતો. તે કદી બહાર ગયો નથી. કદી બીનજરૂરી વાત કરી નથી. અને સઘળા વખતમાં ફક્ત બેજ વાર હર્યો છે. પહેલી વાર-જ્યારે તે નથુને ઘેર આવ્યો અને નથુની સ્ત્રીએ તેને ખાવાનું આપ્યું ત્યારે; બીજી વાર-જ્યારે પેલો શેઠીઓ હુકાનમાં આવીને બેઠો હતો ત્યારે. નથુ દેવદૂતના કાર્યથી એટલો બધો આનંદ પામ્યો હતો કે તેને ફક્ત એટલીજ ચિંતા હતી કે દેવદૂત તેની પાસેથી આવ્યો ન જાય. નથુએ તેને કદી પૂછ્યું નહિ કે તું ક્યાંથી આવે છે ?

એક દિવસ તેઓ ઘરમાં બેઠા હતા. નથુની સ્ત્રી ઘરકામમાં હતી અને છોકરાંઓ બહાર રમતાં હતાં. નથુ પાતાનાં હથિઆર

ધસતો હતો અને દેવદૂત શીવવાના કામમાં ગુંથાયલો હતો. તેવામાં નથુને એક છોકરો ગહારથી દોડતો આવી દેવદૂતને વળગી કહેવા લાગ્યો:- “કાકા, જૂઓ, બહાર એક વેપારીની સ્ત્રી આવે છે અને તેની સાથે બે છોકરીઓ છે. તેમાંની એક બિચારી લૂંટી છે.”

છોકરાએ આ કહ્યું કે દેવદૂતે તરતજ પોતાનું કામ પડતું મેલ્યું અને બારીમાંથી આતુરતાથી જોવા લાગ્યો. નથુ આશ્ચર્ય પામ્યો. કારણ કે દેવદૂત કદી પણ પોતાનું કામ છોડી કંઈ પણ જોવા ઉકતો નહતો.

તે સ્ત્રી નથુને ત્યાંજ આવતી જણાઈ. દરવાજો ઉઘાડી તે અંદર આવી. બંને છોકરીઓ માની પાસે બેસી. એક છોકરી લૂંટી હતી. તેઓને સ્વચ્છ કપડાં પહેરાવેલાં હતાં. નથુએ આવકાર આપી બાંકડા પર બેસાડ્યાં. તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે-“આ બંને છોકરીઓ માટે જોડા બનાવવાના છે. તમે બનાવી શકશો?”

નથુએ કહ્યું-“ઘણી સારી વાત. મેં કોઈ દિવસ બનાવ્યા નથી. પણ આ મારો માણસ છે તે બનાવી શકશે. માટે એને આપો.”

નથુ દેવદૂતના તરફ જોવા લાગ્યો. દેવદૂત પોતાનું કામ એક બાજુએ પડતું મૂકી બંને છોકરીઓ તરફ તાકી તાકી ને જોવા કરતો હતો. નથુ આથી આશ્ચર્ય પામ્યો. બંને નાની છોકરીઓ ઘણીજ સુંદર હતી, છતાં પણ મથુ સમજી શક્યો નહિ કે દેવદૂત આટલું બધું તાકી તાકીને છોડીઓ પ્રતિ શા માટે જૂએ છે? નથુએ તે બંને છોકરીઓનાં માપાં લીધાં. સ્ત્રીએ કહ્યું કે:-“છોકરીનો એક પગ બાંકો છે. માટે એક જોડો બીજાથી ન્હાનો કરવાનો છે. અને ત્રણ સરખાજ કરવાના છે. કારણ કે બંને છોકરીના પગ સરખાજ છે. તેઓ જોડે જન્મેલાં બચ્ચાંઓ છે.”

નથુએ માપ લીધા બાદ સ્ત્રીને પૂછ્યું કે-“આ છોકરીનો પગ

હૂતો સાથી થયો? શું જન્મથીજ તે એવો હતો?”

તે સ્ત્રીએ કહ્યું:—“ના. એની માયી ભાંગી ગયો હતો.”

નથુની સ્ત્રી પણ એજ વાતમાં ભળી અને તેણે પૂછ્યું:—

“ત્યારે તમે એમનાં મા નથી?”

તે સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો:—“ના. બહેન, હું એની મા નથી તેમજ કંઈ સગી પણ નથી. એ છોકરાંઓ મને તદ્દન અજ્ઞાણાં હતાં. મેં તેમને દત્તક લીધાં છે.”

“ત્યારે તે તમારાં છોકરાં નથી છતાં તમે એને એટલાં બધાં ચાહો છો?”

“હું એમને ચાહ્યા વિના કેમ રહું? મેં મારું દૂધ પાછને એમને ઉછેર્યાં છે. મારું એક પોતાનું છોકરું પણ હતું. પરંતુ તેને ઇશ્વરે પાછું લઈ લીધું.”

“ત્યારે આ છોકરાં ખરી રીતે કોનાં છે?”

(૯)

તે સ્ત્રીએ બંને છોકરાંની વાત કરવા માંડી “સાત વર્ષ ઉપર આ છોકરાંઓ એકજ અડવાડીઆમાં માઆપ વગરનાં થઈ ગયાં. એમના પિતાનો અગ્નિદાહ મંગળવારે થયો હતો. અને માનો શુક્રવારે થયો હતો. એમનો જન્મ એમના પિતા ગુજરી જવા પછી ત્રણ દિવસે થયો હતો. અને મા એકજ દિવસ જીવતી રહી હતી.

“તે વખતે હું મારા પતિ સાથે તેજ ગામમાં રહેતી હતી. એમનું ઘર અમારા ઘરની નજીકમાંજ હતું. એમનો આપ ગરીબ સ્થિતિનો હતો. અને જંગલમાં લાકડાં કાપવાનું કામ કરતો હતો. એક દિવસે એ ઝાડ કાપતો હતો, તે વખતે એકાએક તે ઝાડ તેના ઉપર પડ્યું. તે છુંદાઈને મરી ગયો. જંગલમાંથી ઘેર લાવતાં સુધી પણ તે જીવ્યો નહિ.”

જે અઠવાડીયામાં તે ગુજરી ગયો તેજ અઠવાડીયામાં તેની ત્રીજી એક સાથે બે બચ્ચાંને જન્મ આપ્યો. તે ગરીબ ગિયારી પી કોઈના પણ આધાર વગરની થઈ ગઈ હતી. જે દિવસે તેણે ઓકરાંને જન્મ આપ્યો તેજ દિવસે હું તેને જોવા ગયો; અને તેનું શરીર મને એકદમ હંડું લાગ્યું. તે ગિયારી મરવાની અણીપર હતી. ખખે લીધે કદાચ તે પથારીમાં આમ તેમ પાસું બદલતી હશે તેમાં આ છોકરીનો કુમજો પગ ધુંદાઈ ગયો હશે. પાડોશીઓ તરતજ ત્યાં આવ્યા. અને શરીરને ધોયું. અને મૃત દેહને વાસ્તે બીજી સર્વ પેયારીઓ તેમણે કરી અને તે સ્ત્રીને અગ્નિદાહ દીધો.

“પડોશીઓ સર્વ ભલાં માણસ હતાં. તેમણે હવે વિચાર્યું કે આ કોમળ બાળકોનું શું કરવું? સર્વ લોકોએ એકઠા થઈ વિચાર્યું કે છોકરાં હાલ તુરત તો મને સોંપવાં, કારણ કે તે વખતે મને એક બાળક હતું છોકરું હતું, એટલે હું દૂધ આપી શકતી હતી. પછી શું કરવું તે સર્વ લોકોએ મળી વિચાર કરવાનું રાખ્યું. મેં બન્ને છોકરાંઓને દૂધ આપ્યું; અને ત્રીજું માઈ હતું તેને પણ. હું તે વખતે યુવાન અને મજાસુત હતી, અને સારો ખોરાક લેતી હતી. એથી પરમાત્માએ મને એટલું બધું દૂધ આપ્યું કે હું ત્રણે છોકરાંને ઉછેરી શકી.

“પરંતુ માઈ છોકરું બે વર્ષની ઉમ્મરનું થઈને ગુજરી ગયું. અને ત્યાર પછી ઇશ્વરે મને બીજું છોકરું આપ્યું નથી. પડોશી લોકોએ પણ પાછળથી વિચાર કરી ઠરાવ્યું કે એ છોકરાંને હમેશા મારેજ રાખવાં. હવે એ મારાં છોકરાંઓને ચાહ્યા સિવાય હું કેવી રીતે રહું?” ત્યાર પછી તેણે લૂલી છોકરીને પોતાની પાસે લીધી. અને આંખમાંનાં આંસુ લૂછી નાંખ્યાં.

આ વાત સાંભળી નથુની સ્ત્રીને તે છોકરાંઓ પ્રત્યે અત્યંત પ્રિય થઈ. અને તે કહેવા લાગી:—“બહેન, એક કહેવત છે તે

ખાટી નથી, કે માળાપ સિવાય બીજાં પણ ચાલી શકે છે; પરંતુ જીવાડ્યું તો ઇશ્વરનાજ હાથમાં છે.”

આ રીતે જ્યારે તેઓ વાત કરતાં હતાં ત્યારે એકાએક જાણે દેવદૂત બેઠો છે તે ખૂણામાંથી આવતા પ્રકાશથી ઓરડો પ્રકાશમય થઈ ગયો. તેઓ બધાં દેવદૂત તરફ જોવા લાગ્યાં. અને દેવદૂત પોતાના બે હાથ જોડી ઉંચું જોઈ હસ્યા કરતો હતો.

(૧૦)

તે સ્ત્રી છોકરાંઓને સાથે લઈ ચાલી ગઈ. દેવદૂત પોતાના બાંકડા ઉપરથી ઉભો થયો. પોતાનું કામ એક બાજુએ છોડી દીધું. નથુ અને તેની સ્ત્રીને તેણે વાંકા વળી નમન કર્યું; અને બોલ્યો:— “હવે હું આપની પાસેથી રજા માગું છું. ઇશ્વરે મને હવે મારી આપી છે. મેં કંઈ પણ ખોટું કર્યું હોય તો આપ પણ મને મારી આપશો.” બંનેએ જોયું કે દેવદૂતના શરીરમાંથી પ્રકાશ નીકળતો હતો.

નથુ તુરંતજ ઉભો થયો, દેવદૂતને નમન કર્યું અને બોલ્યો: “ભાઈ દેવદૂત, હું જોઉં છું કે આપ કંઈ સાધારણ માણસ નથી. આપને હું રહેવાની ફરજ પાડતો નથી યા કંઈ સલાહ પૂછતો નથી. છતાં એટલું તો ફક્ત મને કહોજ કે જ્યારે હું આપને મળ્યો અને મારે ઘેર ખોજાવી લાગ્યો ત્યારે દિલગીર હતા. અને મારી સ્ત્રીએ ખાવાનું આપ્યું ત્યારે હસી પડ્યા; અને આપ તેજસ્વી દેખાવા લાગ્યા. વળી પાછું જ્યારે પેલો શેડીઓ આવ્યો ત્યારે પણ આપ બીજી વખત હસ્યા અને વધુ પ્રકાશમાન દેખાવા લાગ્યા. અને હવે જ્યારે આ સ્ત્રી નાની છોકરીઓને લઈને આવી ત્યારે ત્રીજી વખત શામાટે હસ્યા? અને હવે આટલા બધા તેજસ્વી કેમ લાગે છે? ભાઈ દેવદૂત, આપ મને કહો કે આપનામાંથી આટલું બધું તેજ કેમ પ્રકાશે છે? અને આપ શામાટે ત્રણ વાર હસ્યા?”

દેવહૂતે કહ્યું:—“હાલમાં મારામાંથી તેજ પ્રકાશે છે તેનું કારણ એટલું જ કે મને જે શિક્ષા થઈ હતી તેની હવે ઇશ્વરે મને માફી બક્ષી છે. અને હું ત્રણ વખત એટલા માટે હરપો કે ઇશ્વરના ત્રણ શબ્દો મારે શીખવા જોઈએ, એવી આજ્ઞા મને થઈ હતી. અને હવે એ ત્રણ શબ્દો હું જાણું છું. પહેલો શબ્દ જ્યારે આપની સ્ત્રીએ મારા પર દયા કરી ત્યારે હું શીખ્યો; અને તેથી તે વખતે પહેલી વાર હરપો. બીજો શબ્દ જ્યારે પેસો પૈસાદાર શેડીઓ જોડા બનાવવાનો હુકમ આપી ગયો ત્યારે હું શીખ્યો. અને તેથી બીજી વાર હરપો. અને હવે જ્યારે મેં આ છોડીઓને જોઈ ત્યારે ત્રીજો શબ્દ શીખ્યો. તે છેલ્લો હતો. અને તેથી ત્રીજી વખતે હરપો.”

નથુએ પૂછ્યું:—“ભાઈ દેવહૂત, ઇશ્વરે તને શા માટે શિક્ષા કરી? અને ત્રણ શબ્દો તે કયા છે? તે કહો તો હું પણ તે જાણી કંઈક તેમાંથી શીખી શકું.”

દેવહૂતે કહ્યું:—“ઇશ્વરે મને સજા એટલા માટે કરી કે હું તેની આજ્ઞા વિરુદ્ધ ચાલ્યો હતો. હું જે વખતે સ્વર્ગમાં ફિરિસ્તો હતો તે વખતે ઇશ્વરે મને એક સ્ત્રીનો આત્મા લઈ આવવાની આજ્ઞા કરી. હું પૃથ્વી પર આવ્યો, અને તે સ્ત્રી પાસે ગયો. તે એકલી અને માંદી હતી. તે બિચારીએ તરતજ બે નાની છોકરીઓને જન્મ આપ્યો હતો. બંને છોકરીઓ અત્યંત દયામણી રીતે રોતી હતી. મા તો એટલી નબળી હતી કે તે બિચારી પોતાનાં બચ્ચાંઓને લઈ ધવડાવી શકતી નહોતી. તેણે મને જોયો અને તરતજ તે સમજી ગઈ કે ઇશ્વરે મને તેનો પ્રાણ લેવા મોકલ્યો છે. તેથી તે અત્યંત રોષેને કહેવા લાગી:

“ઇશ્વરના ફિરિસ્તા, મારો ધણી એક બે દિવસ ઉપરજ ગુજરી ગયો છે. જંગલમાં એક ઝાડ તેમના ઉપર પડ્યું અને તરતજ તેમના પ્રાણ ગયા. મારે મા નથી, માશી નથી, કે બહેન નથી,

કે તે આ છોકરાંની સંભાળ લે. માટે મારા આત્મા તું ન લે. મારાં છોકરાંને ઉછેરી મોટાં કરવા દે. અને આ સંસારમાં તેઓ પોતાની જાંઘળી શરૂ કરી દે, એવી સ્થિતિમાં આવવા દે. આ ગરીબ છોકરાંઓ માયાપ વિના કેવી રીતે જીવે શકશે ?” એમ કહી તે સ્ત્રીએ એક છોકરીને તેની છાતી ઉપર મૂકાવી અને બીજીને બીજા હાથમાં લીધી. અને હું સ્વર્ગ તરફ પાછો ફર્યો.

ધર્મરત્ન પાસે જઈ મેં કહ્યું કે-“હું તે સ્ત્રીનો પ્રાણ લઈ આવી શક્યો નથી. તેનો ધણી જંગલમાં એકાએક ગુજરી ગયો અને તેને બે જોડે જન્મેલાં બચ્ચાં છે. આથી તેનો આત્મા હાલમાં ન લેવો એમ તે વિનંતિ કરે છે. અને કહે છે કે મને છોકરાંને ઉછેરની મોટાં કરવા દે. માયાપ સિવાય તે કેવી રીતે જીવી શકે ? આ જોઈ મારાથી તેના પ્રાણને લઈ શકાયો નહિ.”

ધર્મરે કહ્યું:-“તું તરતજ પાછો ચાલ્યો જા. અને તે સ્ત્રીનો પ્રાણ લઈ આવ. તારે હજુ ત્રણ શબ્દો શીખવાના છે: (૧) મનુષ્યમાં શું સમાયલું છે ? (૨) મનુષ્યને શું બક્ષવામાં આવ્યું નથી ? (૩) અને મનુષ્યો સાથી જીવી શકે છે ? બ્યારે તું આ શબ્દો શીખી રહે ત્યારેજ-ત્યાર પછીજ-તું સ્વર્ગમાં આવજે.” હું પૃથ્વી પર તરતજ ચાલ્યો આવ્યો. અને મેં તે સ્ત્રીના પ્રાણ લીધા. બચ્ચાંઓ માની છાતીએથી છૂટાં પડ્યાં.

હું તે સ્ત્રીના આત્માને લઈ ધર્મર પાસે જવા ઉઘ્યો ચલ્યો. પરંતુ મારે પવન ટુંકાતો હોવાથી મારાથી ઉઘ્યે ચઢી શકાયું નહિ. મારી પાંખો તૂટી પડી. તે સ્ત્રીનો આત્મા મારી પાસેથી છટકીને એકલોજ ધર્મર પાસે ચાલ્યો ગયો, અને હું, આપે જે દેવળની સામે રસ્તાની બાજુએ પડેલો મને જોયો ત્યાં, નમાવસ્થામાં પડ્યો.

(૧૧)

હવે નથુ અને તેની સ્ત્રી જોઈ શક્યાં કે તેમણે કેવા મનુષ્યને પોતાના ઘરમાં રાખ્યો હતો, અને કેવા મનુષ્યની સાથે તેઓ રહેતાં

હતાં. થોડો વખત થયા પછી દેવદૂતે કહ્યું:—“હું તે ગલીમાં દેવળ પાસે નખાવસ્થામાં પડ્યો હતો. સંહારમાં મનુષ્ય પ્રાણીઓને શેની શેની જરૂર છે? દરિદ્રતા અને ભૂખ, ઠંડી અને ગરમી એ શું છે? તે અને દુકામાં મનુષ્ય પ્રાણીને શું શું આવશ્યકતા છે તેની મને કંઈજ સમજણ નહોતી. અને તમારી સાથે રહ્યાથી હવે હું મનુષ્ય થયો છું. દેવળ નજીક હું અત્યંત ઠંડીથી અકડાઈ ગયો હતો. પરંતુ મને ખચર નહોતી કે મારે શું કરવું? હું દેવળમાં જવાનો ધરાદો રાખતો હતો. પરંતુ દરવાજાને તાળું હોવાથી હું અંદર જઈ શક્યો નહિ. તેથી હું આખરે દેવળની ભીંતની નજીક બેસી ગયો.

“સાંજ પડી ગઈ અને મને ઠંડી તથા ભૂખ લાગવા માંડી. એવામાં એકાએક મેં રસ્તાની બાજુએ એક માણસને આવતાં જોયો. તે આપજ હતા. હું પૃથ્વી પર મનુષ્ય થઈને પડ્યા પછી કોઈપણ માણસને મેં પ્રથમ જોયો હોય તો તે આપજ હતા. પ્રથમ તો આપનો ચહેરો જોઈ મને અત્યંત ભય ઉત્પન્ન થયો અને હું પાછળ ફરીને બેઠો. આપ મનમાંજ વાત કરતા હતા કે આવી સખત ઠંડીમાંથી કેવી રીતે બચવું, સ્ત્રી અને છોકરાઓ સારૂ ખાવાનું કેવી રીતે મેળવવું? આ સર્વ હું સાંભળતો હતો. અને મેં વિચાર્યું કે હું પણ ઠંડી અને ભૂખથી અત્યંત પીડાઈ છું. આપે મને જોયો અને આપને ધારતી ઉત્પન્ન થઈ; ને થોડી વાર વિચાર કરી આપે ચાલવા માંડ્યું. આ જોઈ હું અત્યંત નિરાશ થઈ ગયો.

એવામાં એકાએકજ આપ મારી તરફ પાછા વળ્યા અને મારી નજીક આવ્યા. પ્રથમ તો આપનો ચહેરો ઘણોજ શાંત દેખાતો હતો. અને આપના અંતઃકરણમાં ઈશ્વર અને દયાનો વાસ છે એમ હું જોઈ શક્યો. આપે મને કપડાં પહેરાવ્યાં. અને મને આપને ઘેર લઈ આવ્યા. અહિં આગળ મેં આપની સ્ત્રીને પ્રથમ જોઈ ત્યારે તો તે

આપના કરતાં પણ મને અત્યંત ભયંકર લાગી. તેની ધમ્મી મને પોતાના ઘરમાંથી બહાર ભયંકર ઠંડીમાં કાઢી મૂકવાની હતી. અને મેં જાણ્યું કે જો તે એમ કરશે તો તેનું મૃત્યુ નજીકજ છે.

“આપે તેને પરમાત્મા વિષે યાદ આપી. અને મનુષ્ય શરીર નાશવંત છે તે પણ જાણવું. તે સાંભળી તેની વૃત્તિ એકદમ બદલાઈ ગઈ. તેણે જ્યારે મને ખાવાનું આપ્યું અને મારા તરફ પ્રેમ-વૃત્તિથી જોવા લાગી ત્યારે મેં તેના તરફ જોયું. અને તેના ચહેરા પરથી મને દીસ્યું કે તેને માટે મૃત્યુ ઘણું દૂર છે. તેના અંતઃકરણમાં ઇશ્વરનો વાસ છે. તે પણ મેં જોયું, અને ઇશ્વરનો પહેલો શબ્દ: ‘મનુષ્યની અંદર શું રહેલું છે તે તું સીખશે’ એ મને તરતજ યાદ આવ્યો. અને હું સમજ્યો કે મનુષ્યના હૃદયમાં અપૂર્વ પ્રેમ રહેલો છે. એ જાણીને હું અત્યંત રાજ થયો. પરમાત્માએ મને જે વચન આપ્યું તે તેણે મારી આગળ પ્રકાશિત કર્યું હતું તેથી હું પહેલી વાર હસ્યો. પરંતુ મનુષ્યને શું નથી આપવામાં આવ્યું? અને મનુષ્યો શાથી જીવે છે? આ એ જાગ્રત મેં જાણી નહોતી. હું આપની સાથે રહેવા લાગ્યો. આપની સાથે રહેતાં એક વર્ષ થયું કે એક દિવસ એક ગૃહસ્થ આપની દુકાનમાં ખૂટ ખનાવવાનો હુકમ આપવા આવ્યો, તેણે જોડા બરાબર એક વર્ષ સુધી આકાર બદલાયા સિવાય-ચાસે એવી જામિનગિરી સાથે ખૂટ ખનાવવાનું કર્યું.

મેં તે ગૃહસ્થના તરફ જોયું અને એકાએક તેની પછવાડે અંતરિક્ષમાં મેં મારા મિત્ર ચમરાજ (જીવ લેનાર દૂત) ને જોયા. મારા સિવાય બીજા કોઈએ તેને જોયા નહતા. અને મેં જાણ્યું કે સંધ્યાકાળ પહેલાં આ પૈસાદાર ગૃહસ્થનો પ્રાણ મારા મિત્ર ચમરાજ લેશે. અને મેં તેજ વખતે વિચાર કર્યો કે આ ગૃહસ્થ, જોડા વર્ષ દિવસ સુધી પહેંચવા જોઈએ, એમ કહેવા માંગે છે, પરંતુ તે ખામર

મનુષ્ય જાણતો નથી કે આજે સંવ્યાકાળ અગાઉ તો તેનું મૂલ્ય છે. મને તુરતજ ધધ્વરનો ખીજો શબ્દ યાદ આવ્યો: ‘મનુષ્યને શું નથી આપવામાં આવ્યું તે તું રીખીશ.’

મનુષ્યનામાં શું રહેલું છે તેની તો મને ખબર પડીજ હતી. હવે મનુષ્યને શું આપવામાં નથી આવ્યું તે પણ મને સમજાયું. મનુષ્યને એ જાણવાની શક્તિ આપવામાં આવી નથી કે તેમના હૃદયને માટે તેમને શાની જરૂર પડશે. એ જાણવાથી હું ખીજ વખત હસ્યો. મારા મિત્ર યમરાજને જોવાથી હું અત્યંત રાજ થયો હતો; તેમજ પરમાત્માએ મને જણાવેલા ખીજ શબ્દ વિષે પણ મારા પર પ્રકાશ પડ્યો તેથી હું અત્યંત રાજ થયો.

પરંતુ હજુ પણ ધધ્વરનો ત્રીજો શબ્દ, મનુષ્ય શાથી જીવે છે? એ હું સમજ્યો ન હતો. એ શબ્દનો અર્થ મને પરમાત્મા પ્રકાશિત કરી બતાવે ત્યાં સુધી મેં યોજવાનોજ વિચાર રાખ્યો. અને છઠે વર્ષે એ સાથેજ જન્મેલી છોકરીઓને લઈ એક સ્ત્રી દુકાનમાં આવી. મેં તેમને ઝાળખ્યાં. અને તે બચ્ચાંઓ કેવી રીતે જીવી શક્યાં તે પણ મેં જાણ્યું. હું જ્યારે તે છોકરાંઓની માનો પ્રાણ લેવા ગયો હતો ત્યારે તે સ્ત્રી આજીજીથી કહેતી હતી, કે ‘માબાપ સિવાય આ બચ્ચાંઓ કેવી રીતે જીવી શકે’ અને હું પણ એમ માનતો હતો કે ‘માબાપ સિવાય તરતનાં જન્મેલાં બચ્ચાં જીવી શકે નહિ. અને છતાં પણ એક તદ્દન અજાણ સ્ત્રીએ તે છોકરાની સરવાર કરી તેમને ઉછેર્યાં. અને તે સ્ત્રી છોકરીઓના દુર્દેવ માટે વિદ્યાપ કરી કહેતી હતી કે તે બાળકો તેનાં નથી. છતાં તે બચ્ચાંઓ પ્રત્યે તેનો અનહદ પ્યાર અને માયા મેં જોયાં. અને હું જોઈ શક્યો કે તેના અંતઃકરણમાં ધધ્વરનો વાસ છે. અને ‘મનુષ્યો શાથી જીવી શકે છે.’ તે પણ જાણ્યું. પરમાત્માએ ત્રીજા શબ્દનો બાવાર્થ પણ આમ મને સમજાવ્યો અને મને મારી મળી ગઈ

તેથી છેવટે હું ત્રીજવાર હસ્યો. ”

દેવદૂતે આટલી વાત કર્યા પછી તેના શરીર ઉપરથી બધાં કપડાં નીચે પડી ગયાં, અને તેના શરીરમાંથી એટલો બધો પ્રકાશ પડવા લાગ્યો કે તેની સામું પણ જોઈ શકાય નહિ. જ્યારે દેવદૂત બોલતો હતો ત્યારે તેનો અવાજ જાણે ઉંચે સ્વર્ગમાંથી આવતો હોય એમ લાગતું હતું.

(૧૨)

હવે દેવદૂત પાછો બોલવા લાગ્યો:—“ હવે હું શીખ્યો છું કે દરેક મનુષ્ય માત્ર પોતાની જ સંભાળથી જીવી શકતો નથી, પરંતુ એક બીજા સાથેની પ્યારની લાગણીથી જીવે છે. પોતાના વહાલાં બચ્ચાંઓની જીંદગીને વાસ્તે શાની શાની જરૂર પડશે, તે તેમની માતાને પણ જાણવાની શક્તિ આપેલી નથી. પણ પૈસાદાર ગૃહસ્થને પણ ખબર નથી કે પોતાની જીંદગી વાસ્તે તેને શું શું જોઈએ છે. કોઈ પણ મનુષ્યને એ જાણવાની શક્તિ આપી નથી, કે પોતાની જીંદગી વાસ્તે તેને શું શું જોઈએ છે! કોઈ પણ મનુષ્યને એ જાણવાની શક્તિ આપી નથી કે પોતાના જીવિત દેહને માટે તેણે કપડાં ખરીદવાની જરૂર છે, કે સાંજના મૃતક દેહને ઓઢાડવા રેશ-મનાં કપડાંની જરૂર પડશે ?

જ્યારે હું મનુષ્ય તરીકે દેવળની પાસે નગ્નાવસ્થામાં પડ્યો હતો ત્યારે હું મારી પોતાની સંભાળથી કંઈ જીવી શક્યો ન હોત. પરંતુ આપ તથા આપની સ્ત્રીએ મારા ઉપર અત્યંત સ્નેહ બતાવ્યો, અને આપના અંતઃકરણમાં પ્યાર અને દયાની લાગણી હતી, તેથીજ આપે મારી સારવાર કરી અને સુખી કર્યો. પેલાં જોડે જન્મેલાં મામાપ બિનાનાં બાળકો શા માટે જીવી શક્યાં ? કારણ કે અજાણી સ્ત્રીએ તેમના પર પ્યાર રાખી અત્યંત સ્નેહથી ઉછેર્યો.

આ ઉપરથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ, કે મનુષ્ય માત્ર ફક્ત પોતાની જ સંભાળથી જીવી શકતાં નથી. પરંતુ જે સ્વાભાવિક પ્યાર એક બીજાનાં અંતરમાં વસી રહેલો છે, તેથી જ જીવી શકે છે.

પ્રથમ હું જાણતો ન હતો કે પરમાત્માએ દરેક મનુષ્યને જીવંતી અર્પણ કરી છે અને તેની જ ઇચ્છાથી જીવે છે. હવે હું એક બીજી વાત પણ સમજ્યો છું કે મનુષ્યો સ્વાર્થ સાંકળ ન જીવે એમ ઇશ્વરે ઇચ્છ્યું, અને તેટલા માટે દરેક મનુષ્યને પોતાની જાતને માટે શાની જરૂર છે, તે પ્રસિદ્ધ ન કર્યું. મનુષ્યો એમ સમજેલાં દેખાય છે કે તેઓ દરેક પોતપોતાની સંભાળ રાખવાથી જીવે છે. પરંતુ સત્ય રીતે જોઈએ તો ખરેખર પડશે કે દરેક મનુષ્ય એક બીજાના પ્રત્યે પ્રેમવૃત્તિ રાખવાથી જ અને એકત્ર રહેવાથી જીવી શકે છે. જે મનુષ્ય બધી સ્થિતિમાં પ્રેમનો કાયદો પાળી તે મુજબ વર્તન રાખે છે, તે મનુષ્યમાં ઇશ્વરનો વાસ છે કારણ કે

પ્રેમ એ જ ઇશ્વર છે.

દેવદૂત આટલું બોલી ઇશ્વરના ગુણોની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. અને તેના અવાજથી નથુનું ઘર ગાજી રહ્યું. એટલામાં એકાએક નથુના ઘરના છાપરાના બે વિભાગ થઈ ગયા અને ઘરની અંદર દેવદૂત ઉભો હતો તે જગ્યા એકદમ ફાટી અને તેમાંથી અગ્નિની જ્વાળા નીકળી ઉંચે આકાશમાં જવા લાગી. નથુ તેની સ્ત્રી અને છોકરાંઓ તો આ બનાવથી બેભાન થઈ જમીન પર પડી ગયાં. દેવદૂતના ખભા ઉપર બે પાંખો નીકળી આવી. તેનું શરીર અત્યંત પ્રકાશમાન દેખાવા લાગ્યું. અને તે ઉભો હતો તે જગ્યાએથી એકદમ ઉંચે ઉડી ગયો. અને દેખાતો બંધ થઈ ગયો,

નથુ થોડીવારે ઉઠીને જૂએ છે તો જમીન હતી તેવી સરખી થઈ ગઈ હતી અને ઘરનું છાપરું પણ સરખું થઈ ગયું હતું. તેણે

(૬૮)

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત

દેવદૂતને પ્રભુ ઘરમાં ન જતો. તેણે પોતાની સ્ત્રીને જાણ કરી.
અને દેવદૂત ત્યાં ન હોવાનું જણાવ્યું. તે જાણી અને અત્યંત દિલ-
ગીર થયાં. દેવદૂત આવ્યા પછી નથુની સ્થિતિ ઘણીજ સારી થઈ
હતી. તેણે દારૂ પીવાનું પણ છોડી દીધું હતું. દેવદૂતની બધી સ્થિતિ
અને હકીકત સાંભરી નથુને પણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, અને તે પોતાની
સર્વ સ્થિતિમાં પ્રેમનો કાયદો અંતઃકરણપૂર્વક પાળવાનો નિશ્ચય કરી
તે મુજબ વર્તવા લાગ્યો.

બાળ વિહાર

ગુજરાતના બાલસાહિત્યમાં અપૂર્વ રસસંભારના ઉમેરા
રૂપ આ પુસ્તક બાલકો છાતી સાથે ચાંપીને ફર્યા વિના
નહિ રહે.

એમાં શું છે ?

આજગાડીની વાત.

ભરડાની વાત.

સિનેમા-છાયા ચિત્રનું રહસ્ય.

પતંગની-કનકવાની કથા.

વિમાન કેમ ઉડતું હશે ?

પૃથ્વી કેમ ફરતી હશે ?

સૂરજ કેમ બાળતો હશે ?

વિગેરે વિગેરે રસભર વિષયોની સહેલી ભાષામાં
લખેલી વાર્તાઓનો આ સંગ્રહ તદ્દન નવો અને નિશા-
ળોમાં ખાસ ચકાવવા લાયક છે.

મૂરખરાજ

ટોસ્ટોયની લખેલી રસિલી વાર્તા શરૂથી માંડી અંત
સુધી એકસરખું ખેંચાણકારક વસ્તુ સંકલના કિમ્મત
આકે આના.

ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર, મુસ્ત

